

S R Đ

God. II.

Dubrovnik, 16. Septembra 1903.

Br. 17.

SRPSKA DUBROVAČKA OMLADINA I „SRĐ“.

— SENEX. —

Jedna nešto tužna refleksija pada mi na um kad god pogledam na naš lijepi „Srd“. Svršava, Bogu hvala, već druga godina njegova izlaženja, a u nemu, na stotinu članaka i priloga, nema nego nekoliko priloga koje je napisao poñeki član srpske dubrovačke omladine. Pored tolikih akademski prosvijećenih mladih sinova staroga Dubrovnika, „Srd“ se puni radovima starih poslenika, onih koji su još na „Slovincu“ radili, ili i drugih, samo ne radovima srpske dubrovačke omladine. Omladina ćuti, stoji daleko od ñega, pušta da se broj za brojem niže bez ikakva ñena udjela pri tome.

Zašto to? Zašto toliki mladi ljudi u Dubrovniku ne pišu ništa? Zašto da oni ne pišu za svoj rodni list kad za taj isti list pišu drugi, oni koji nijesu Dubrovćani? Da li se stide ñega kad se tako rezervovano drže prema ñemu? Da li ga ne vole? Da ne misle slučajno da on nije ni potreban? Ili možda smatraju da ñihova pomoć nije potrebna, i da je to dovoljno kad „Srd“ ima svoga urednika koji se brine i misli o ñemu? Ne može ni jedan od tih uzroka biti. Omladina se ne može stiditi jednog tako simpatičnog lista kao što je „Srd“; ona ne može ne voleti list koji je tako lijepo pozdravljen i primljen i van Dubrovnika; ona je, dale, jamačno ćvrsto uvjerena koliko je on koristan za širenje prosvjete i podizanje kniževnog niveau-a u ovom našem kraju; i ona, na posletku, zna da, ako je jednom ćovjeku povjereno da uređuje jedan list, da mu tim nije u isto doba nametnuta i dužnost da ga, kad zatreba, i cijelog popuni. Pa zašto onda ne piše?

Ima jedan jedini odgovor na ovo pitañe, i to je onaj koji će vam svaki od mladijeh ljudi u Dubrovniku reći, kad ga

za ovo zapitate. „Ne umijem ja pisati, kaže vam svaki sa uvjerenjem; što je potreba da ja pišem?“

Ništa, međutim, nije pogrešnije od ovakvog uvjerenja. Nikad nema pravo onaj inteligentan čovjek koji kaže: „ne umijem pisati“, i koji se pita: „što je potreba da ja pišem?“ Svaki pametan čovjek treba da piše. Goethe je jednom rekao da svaki čovjek treba da piše svoju biografiju; ostavimo na stranu zašto je on baš to odredio da se piše, i ugledajmo u ovoj mudroj ideji samo to da je veliki pjesnik nalazio da svaki čovjek treba da piše. Naravno da svaki čovjek ne može pisati sve. Ako vi nemate talenta za pisanje pjesama, vi ih ne ćete pisati, i niko pametan ne će od vas tražiti da baš pjesme pišete. Ali u ovoj našoj današnjoj demokratskoj književnosti koja obuhvata cijelu intelektualnu aktivnost u svima pravcima; koja pretresa sva pitanja nauke, umjetnosti, javnoga života, i zasijeca svuda, u sve grane društvenoga kretanja, — ima toliko tema, toliko predmeta o kojima se može pisati i raspravljati! A u nas ima toliko pravnika, medicinara, inženjera: zar u njihovim strukama nema pitanja koja se daju naučno ili popularno obraditi za jedan književni i naučni list? U nas ima toliko mladih ljudi koji su živjeli u svijetu knjiga, pozorišta, naučnih zavoda, javnih korisnih ustanova: zar ne mogu o tome štogod napisati ako ne će baš iz svoje struke? U nas, najzad, mnogi su poznali i naše i tuđe društvo, vidjeli razliku između njih, i morala im je pasti na um bar jedna dvije ideje koje bi bilo korisno da i drugi čuju, da se malo više rasprostrane: što ne izraze te ideje, što ih ne reku, ne iznesu pred svijet? Grijeh je tajiti ih, egoistično je sakrivati od drugih ono što im može biti korisno, dužnost je svakomu da o pitanjima koja ga interesuju i o kojima je mislio, kaže i svoju riječ. Ima puno pitanja za čije je riješenje potrebno čuti mnoga mišljenja, ima puno potreba koje se samo općim sudjelovanjem cijele inteligencije mogu zadovoljiti.

Temâ i pitanja, dakle, ima o kojima se može pisati, i nije oskudica u tome uzrok što naši mladi ljudi ne pišu. Ostaje, dakle, samo ono drugo, onaj razlog da oni ne umiju pisati. Ali ni taj razlog nije osnovan. Jesu li oni pokušavali da pišu? Ako nijesu, oni ne mogu znati imaju li za to sposobnosti ili ne. Ja

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А
Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

znam da pisaње nije laka stvar, ali znam i to da se svaki pametan čovjek toj vještini može naučiti, tijekom vremena i vježbanjem. Razumije se da najprije treba pokušati: niko nije naučio plivati dok nije najprije u vodu skočio. Razumije se i to da se takvih pokušaja ne treba stidjeti ni ustručavati pred njima, nego im smjelo pristupiti, pa što Bog da. Jedno, međutim, neka bude vodiča onome koji piše, a to je da piše o onom što dobro poznaje, i on onda može biti siguran da će dobro napisati. Neka se zna ovo, i to je glavno, da onaj koji ima jednu tačnu ideju i hoće ju da izrazi, da će taj uvijek naći načina da je dobro izrazi, samo ako je ta ideja u njegovoj glavi potpuno sazrela. To što napiše ne mora biti sjajno, ali će biti dobro. Ne traže se tu stilistički ukrasi, ne traže se retorske fraze, nije ništa od cijelog tog umjetničkog balasta potrebno: glavno je reći tačno svoju ideju, i stvar je odmah tim samim dobro napisana. Ko piše prosto i prirodno ono što dobro zna, pisaće uvijek dobro. Kad je Franklinu prvi put pala na pamet jedna zdrava ideja o ne znam kojoj potrebi društva u kojem se kretao, on je napisao jedan anoniman članak za koji je, kako sâm kaže, u brzo „imao slatko zadovoljstvo da čuje kako ga (saradnici lista u kojem je članak bio štampan) odobravaju, i kako, nagadajući ko može biti da ga je napisao, pomiću lude koji su već bili stekli glasa sa svoje učenosti i sposobnosti“. Tu nije trebalo biti onaj docnije veliki Franklin, nego imati samo jednu zdravu ideju i napisati je prosto i prirodno. Jer Franklin, kad je to napisao, nije imao više od 15 godina valada, i bio je prost stamparski šegrt koji je, u redakciji lista o kojem je riječ, imao samo jednu dužnost, naime da raznosi list pretplatnicima od kuće do kuće. Ako ipak ne vjerujete da je tu Franklinu pomogla više njegova zdrava ideja nego neki genijalni instinkt, vi podite tražiti druge primjere, obazrite se i vidite kako je drugovde. U tolikim zemljama mladi ljudi lijepo pišu: otkuda im te sposobnosti? Ne ćete valda tvrditi da tamo ima talenata a samo ovdje u nas ne?...

U ostalom, „Srd“ ima pravo da od svoje najbliže omladine traži da za nj rade, da za nj pišu. On se pojavio i on živi, i s pravom čeka da omladina ispuni svoju dužnost prema njemu. Kad je dubrovačko društvo uvidjelo potrebu da se krene jedan

književni list, onda je s tijem samim svaki inteligentni član toga društva primio obavezu da na njemu radi. Jedno društvo može imati razne potrebe: članovi njegovi odmah su dužni te potrebe zadovoljavati i biti spravni da im odmah odgovore. Ako nijesu spravni, nijesu dostojni svoga poziva, nijesu kadri da svoje socijalne dužnosti ispunjuju. Danas jedno društvo traži književno sudjelovanje: članovi njegovi *moraju* u sebi naći sposobnosti da toj tražnji odgovore. Oni se moraju naučiti pisati, prevoditi, raditi koliko toliko na književnosti. Ko to ne može, nije potpuno dorastao misijama koje se od njega traže, obvezama koje mu društvo nameće. Doista mora čovjek znati pisati, kao što mora znati igrati kad na igranke ide, kao što mora znati ophoditi se sa svijetom kad u svijetu živi, kao što mora znati jesti skladno i pristojno. Sposobnost pisača je sastavni dio obrazovanja, bez kojega se ne može biti u obrazovanu društvu.

Zato bi omladina imala da piše i radi. Kad bi ona, onom predanošću koju je u drugim prilikama pokazala, pregnula da književno pomaže svoj list; kad bi ona s volom i interesovañem ušla u za nju nove književne poslove; kad bi živo i stalno pratila sve značajnije momente u našoj književnosti i kulturi, i obavještavala o tome kroz „Srd“ svoje sugradane koje je dužna obavještavati o svemu što je dobro i korisno — onda bi „Srd“ bio još mnogo bolji nego što je, i onda bi njegovi saradnici predstavljali lijepu sliku: kako se oko starih i zaslužnih dubrovačkih književnika svija novo, mlado i bujno kolo književnih poslenika, kao što se oko starih i vjekovnih zidina na ulasku lijepoga grada svija u gustim i obilnim vijencima onaj mladi i vječito zeleni bršljan.

DIVLJI ČOVJEK.

— P. VUKIĆ. —

(1)

Prije kratka vremena, sretem se slučajno u B. sa jednim svojim starim prijateljem. Jedva se poznamo, jer se odavno ne bijasmo vidjeli. Na prvi pogled učini mi se da je postario i mnogo se izmijenio (izgleda mi da bjeh i ja na néga isti utisak učinio), ali poslije nekoliko običnih fraza koje među sobom izmijenismo, kao da sve to iščeznu i ja opet ugledah pred sobom svog simpatičnog i vazda veselog druga, onakvog isto kakvog sam ga poznavao prije petnaest godina.

— Hajdemo, rekoh, da gdjejedod sjednemo i da se porazgovorimo.

— Bih s drage vole, odgovori on, ali nemam vremena: hitam k jednom gospodinu nešto poslom, a kroz dva sahata moram na stanicu . . ., danas odlazim.

— Zar danas?

— Da. Već je treći dan kako sam ovdje. Šteta samo što se nijesmo ranije našli, a mogli bismo se siti narazgovarati. Hajdemo do tamo šetnom, bar uz put da po koju progovorimo, reče moj prijatelj i uze me ispod ruke.

Ja pristanem. Podosmo pravcem kuda on reče da ima posla.

Kao stari prijatelji i nekadašnji dobri drugovi, imali smo, u najmañu ruku, dvaestak zajedničkih drugova i prijatelja, o kojima, s pojednakim interesovañem, želasmo jedan od drugoga nešto doznati. Ali, za tako kratko vrijeme zar je moguće i postaviti a kamo li odgovoriti na tolika pitañia? Pa ipak htjeli smo sve pretresti i o svemu se obavijestiti. Lično o sebi, nijesmo jedan drugome dosađivali. A to nije ni bilo potrebno. Što je glavnije znali smo i bez toga, a upuštati se u podrobnosti nijesmo imali vremena. Do duše, za mene, to nije bilo tako teško dokućiti, pošto se on bješe već odavno istakao i izašao na glas i kao kniževnik i kao publicista; dok je međutim nému mnogo teže bilo, mene, mališana, uočiti sa te visine dole u gomili običnih smrtnih. Pa ipak nije me iz vida gubio. Između ostalih naših nekadašnjih drugova, sjetismo se i našeg Sima,

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

ili bolje reći „Sima“, kako smo ga negda iz milošte zvali, a tako ću ga i ja od sad zvati.

— Je, li Boga ti, zapita me on, znaš li štogod za néga?

— Ništa. Ni traga ni glasa, ima već deset godina.

— Siromah Šima! Ko bi se nadao... a bio je vrlo otre-sit i darovit mladić! Sjećaš li se njegovih radova?... On čini mi se pišaše stihove, a i prozom se zanimaše...

— Kako da ne; pa meni je najviše i cijepao uši svojim deklamacijama.

— Ko bi se nadao? A ja sam mislio da će od néga nešto izaći, reče sa osjećanjem moj prijatelj.

— A ko od nas onda nije stihario i mislio u najmañu ruku da postane, ako ne najveći, a ono bar „veliki“ pjesnik? Ali, mnogo je zvanih a malo izabраниh i, od svijeh nas, jedini si valda ti, koji si i do danas ostao pravi ljubimac božanstvenijeh muza!

— Pravi?! Ha, ha, ha! I ti umiješ ozbiljno da se šališ. Zbila, pišeš li ti sad štogod, ili si i još onako lijen kao što si bio?... —

— Bajagi talenat je tu, samo kad ne bih još bio lijen... Je li?

— Ne, ne, bez šale. Ti samo kad bi htio, mogao bi pri-lično pisati... Ja sam već nešto tvoje čitao, i dopalo mi se. Samo se i tu vidi žurba i nestrpleñe. Zbila, napiši štogod, ili, ako imaš napisano, pošli mi. Ja sam pokraj svog lista, saradnik i još nekoliko kniževnih listova, pa ću dati da se štampa. Obe-ćaješ li mi?

— Dobro. Obećajem.

— Dakle, ja ću se nadati, a i inače javi mi se. Adresu znaš?

— Znam.

— Evo i putu kraj; ja ću ovdje — i pokaza mi rukom kuću gospodina, kod kog je imao posla. — S bogom!

— S bogom, prihvatim ja.

Pošto se bratski i srdačno oprostimo, on mi još jedan put napomenu, ulazeći u vrata, da ne zaboravim svoje obećanje, pa ga nestade. A ja se vratim kući, premišljajući uz put o onome

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
В
Л
И
О
Т
Е
К
А

o čemu bjesmo govorili, ili, bole reći, o onome na što bjesmo jedan drugoga u tom govoru potsjetili.

„Siromah Šima! Ko bi se nadao... i ja sad ponovim u sebi riječi svog prijatelja, ali u drugom smislu... Ko bi se nadao, da ćemo se tako brzo zaboraviti? A bili smo tako iskreni, tako predani i povjerljivi drugovi, da jedan bez drugoga nje-smo ni za časak mogli biti! Dijelili smo zajedno i zlo i dobro, tugu i radost, i proveli nerazdvojno cijelu svoju mladost, naj-lépše doba svojeg života, i zakliñali se da ćemo takvi do groba ostati. Pa sve to zaboraviti?! Čudnovato zaista, kad ne bi bilo logično... Da, logično. Inače, kakvog bi smisla imala poslovi-ca: „što je dalje od očiju, to je dalje i od sreća“? Jest, vrijeme sve izgadi. Ono je strašno zubato; ono ruši svjetove i presuši okejane, pa zar mi, ljudi, da mu se odupremo?...

Siromah Šima, gdje li je sad? Šta li radi? Ili možda i ne radi ništa... Možda je doradio! Ah, teški su putevi života, mučno ih prelazi i onaj koji pravim pođe, a ko skrene na stranputicu, taj, Bog me, ne otide daleko...

Poslednji put pisao mi je prije deset godina, pri svom po-lasku u Bosnu, a od tada ni traga ni glasa! Mislio sam da ga odvratim od toga puta, ali mu ne odgovorih. Znao sam da bi to dočkan i uzaludno bilo činiti... Tom prilikom on mi posla i jedan rukopis s molbom da ga pročitam i *ocijenim*, pa za-jedno sa tom svojom ocjenom, da mu ga vratim na ñegovu no-vu adresu u Bosnu. Naravno da sam ja taj rukopis onako le-timično pregledao, bacio ga negdje u ćošak, i tu zaboravio i ñega i ñegovog pisca.

I tek se sad toga sjetih. Sjetih se i još mnogo koječega iz naše prošlosti, a naročito naših prvih „kñiževnih pokušaja“, koje do duše nije niko nikad čitao, ali kojih je ipak bilo. Bila je, na primjer: „Epepeja hercegovačkog ustanka“ (ćini mi se tako smo je bili krstili i prije ñenog rodeñia) koju smo zajedno pisali, t. j. ne zajedno, nego je svaki morao početi sa po jednog kraja, i tako tjerati dok se ne sastanemo na izvjesnoj, ili bole reći, na neizvjesnoj taćci, i tu obje polovine ne sjedinimo i ne sastavimo jednu cjelinu! Da bi pak ovu genijalnu misao što uspješnije izveli, podijelili smo bili cijelu Hercegovinu na dva ravna dijela, t. j. na sjevero-istoćni i jugo-zapadni, a drum

koji vodi od Nikšića uz Dugu, preko Krseca, Gackog, Nevesiña u Mostar, služio nam je za granicu, koje se morao svaki strogo pridržavati. I baš ova granica bila je za nas fatalna! Jer dovoljno je bilo jedno samo ime kakvog harambaše, ili pak kakvo najnezatnije geografsko mjestašće, da spomene ma koji od nas, iz nenadležnog nému teritorija, pa odmah da dode do nesporazuma, Bog me često i do svade. A muza kao muza — ne će ni da čuje ni za kakvu granicu, nego, Bože me oprost, poleti kao muha bez glave, pa će u négov zabran, ili pak négova hop u moj — i svada gotova. Ovo se više puta ponavljalo, dok se najzad ozbiljno ne posvadismo i za inad jedan drugome ne pocijepasmo cijelo *sočinenije*.

Pisali smo i inače zajedno, t. j. u punom smislu te riječi: *zajedno*, dopuńujući uzajamno jedan drugoga. Na primjer, počeo bih ja kakvu ljubavnu:

„Tvoje lice mene dira“,

A on bi dovršio:

„A srce mi bombardira!“

Ne, kažem ja, nego:

„I meneka ne da mira.“

— Bombardira! ponovi on.

— Ne da mira! odgovorim ja.

I opet svada, i opet cijepańe, i tako do beskonačnosti!

Najposlije (ali to je bilo mnogo docije) sjećam se kako smo postupno došli do ubijedeńa (i to smo jedan drugome junački priznali) da su naši pegazi suviše slabački i tromi, da bi nas mogli, ne samo na Parnas, nego i na drugu kakvu omańu pjesničku visinu ikad iznijeti. Ovo smo istina sa velikom tugom i bolom u duši jedan drugome priznali; ali tek priznali smo, i tom prilikom zavjetovali se da se za vazda mah-nemo poezije! I održali smo riječ. A što se proze tiče, to je sasvijem druga stvar; tu, Bog me, nijesmo htjeli tako lako položiti oruđe.

Do duše, ja sam, i ako sa nešto zavisti, primjetio da je on u tome pogledu mnogo jači od mene; i, bojao sam se (priznati moram) da će me, kad tad, daleko iza sebe ostaviti... Pa ipak bio sam toliko iskren da sam mu to u oči priznao i uvijek ga podsticao, sokolio da produži i istraje u tome pravcu.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Ovo sam činio i prije i poslije našeg rastanka, dok god smo stajali u pismenoj vezi i jedan za drugoga znali. I ko zna, možda je i onaj rukopis, koji mi je sa svojim poslednjim pismom poslao, plod baš tog mog podstićađa i hrabređa. Svakojako, moja zebnja da će me tako daleko iza sebe ostaviti, bila je neosnovana. To mi je posvjedočio baš taj rukopis, i sa te strane mogao sam potpuno spokojan biti.

Uduben ovako u misli išao sam ulicom kao u nekom polu-snu, iz kojega se trgnem tek pošto stignem kući.

Pošto se malo priberem i dodem k sebi iza tog bunila, sjetih se i obećanja koje bjeh dao svom prijatelju i namislim da ga ispunim. Na prvi mah činjaše mi se da to ne će tako teško ići. U idejama nijesam oskudjevao; imao sam ih nekoliko... Istina, sve nekako mutne i maglovite, ali to me nije plašilo. Uz jelo i apetit se dobija, promislilih u sebi, i zadržim se na jednoj koja mi se najviše sviđaše. Sjednem za stô, uzmem pero i iz jednog duška napišem nekoliko redaka, pa stavim tačku. Dale nijesam mogao. Baš ta tačka ispriječi se preda mnom kao kakva klisura preko koje nijesam mogao nikud. Okretao sam na svaku ruku, ali zaludu. Počnem opet s početka, i opet dođem srećno do tačke. Ali dalje ni maći. Sad i sama ideja počne nekako da blijedi i liđa, pa se za čas sasvijem izgubi, a mjesto ňe iskrсну druga! Ja se uhvatim za ovu drugu... i po treći put počnem iz početka. Ali prije nego sam i došao do tačke, iščeznu i ona! Na jedan put ja se obretoh u čitavom haosu od ideja... Ali se više nijesam mogao ni na jednoj zadržati. One su s takvom istom brzinom iščezavale s kakvom su se i javljale. Već nijesam znao ni odakle da počnem! Bacim pero, ustanem i počnem hodati po sobi. Dugo sam tako hodao, nijesam mogao ništa smisliti. Ostavim za sutra. Ali i sutra dan nijesam bio bole sreće isti napor, ista naprezađa, a i rezultat jedan i isti... Pravi Sisifov posao! Ovo se ponavljalo nekoliko puta, dok mi se najposlije dosadi, pa se riješim da se mahnem uzaludna posla. A što se tiče obećanja koje bjeh dao svom prijatelju, namislim da mu se nekako izvinim (bar to ne će biti teško izmisliti), pa mirna krajina. I pošto se već pomirih s ovom mišlju, na jedan put, kao muđa, sinu mi druga u glavu, istina grešna misao, ali ko je bez grijeha?! A Šimin rukopis?! Možda bi

se moglo što god iz néga istesati. Naravno, uzeti samo osnovnu misao, a ostalo sve prekrojiti, izmijeniti i popraviti. Pa to bi bila književna krađa, opomińaše me, prijekorno, glas savjesti. Ali ja ga brzo ugušim i učinim se, kao bajagi, da mi se to prićulo, pa odmah skoćim i doćepam rukopis.

Dadem se živo na posao. Najprije ga proćitam s kraja na kraj i onda poćnem, valda već po deseti put, iz poćetka. Ali badava; i opet stara pjesma i opet se okamenim na prvoj taćci. Uzmem opet rukopis, i opet ga proćitam s kraja na kraj — a ovo je već bilo ne znam koji put! I za ćudo, što sam ga viće ćitao, sve mi se viće svidao... Najposlije se uvjerim da mu se nema šta ni dodati ni oduzeti i da bi ga svaka moja popravka i prekojka samo osakatila i pokvarila.

I opet mi se javi nova misao:

„A kako bi bilo da néga samog lijepo prepisem i pošlem, ovakvog kakav je, bez ikakve izmjene i dopune?“ I ako je ova misao imala mnogo razloga protivu sebe, ona ipak, najposlije, održa mah — i ja joj se pokorim.

Rukopis poćińe...

(*Nastaviće se*).

МУДРЕ ИЗРЕКЕ.

— X. —

1. Шта! Зар хоће да од нас здружених једним језиком, од нас за дуго вријеме подложених истим законима; од цијела народа, ког раздијели један уговор, учине два душманска народа?

Не; хвала нашој муци, ми не идемо утаман прести исту вуну, и веселити се истим вином. *Бераиже.*

2. Лудо је љутити се на ствари, јер оне за то не маре.

Еврипид.

3. Тврдоглавост је енергија лудости.

Њемачка изрека.

4. Сваки нови човјек учи те да спознаш какву нову страну твога биства.

Њемачка изрека.

5. Прости другијем, себи самоме никад.

Њемачка изрека.

DANIELE CORTIS.

— ANTONIO FOGAZZARO. —

Glava XII. (13)

Zapišne.

„Gospodin Boglietti“, viknu poslužnik ulazeći u dvoranicu u ulici „della Missione“ gdje se ide govoriti sa zastupnicima. Tu bješe navala: kogod je pisao, sagnut nad poslužničkom klupom, kogod je ulazio neodvažno, kogod je žurno izlazio, mnoštvo licâ začamalih ili bojažljivih ili sujetnih čekahu šuteći.

Niko ne odgovori poslužniku; sva se čeljad naizmjenice pogledaše.

„Poštovani Cortis!“ viknu onaj jače. „Ko traži poštovanog Cortisa?“ — Tada jedan koji govoraše ispod glasa s nekim gospodama u drugoj dvoranici trže se i uđe u tamni hodnik, na dnu kojega Cortis ga čekaše.

— Što je? reče ovaj suho. Prođite.

I pusti gospodina odvjetnika da uđe u dvoranu, gdje se neki drugi smjerni posjetilac ispovijedaše svome zastupniku. Boglietti bači pogled na onu dvojicu oklijevajući časkom. Cortis sleže ramenima.

— Govorite, govorite, reče on, sjedajući na divan.

— Evo, počne onaj polako. Meni je zbiła vrlo žao, gospodine zastupniče, radi ovoga što Vam moram reći, te prije nego dodem na stvar, htio bih da se uvjerite. . . .

Cortis pogleda na časovnik.

— Predite ipak na stvar, reče on ne buneći se.

— Što ćete? odgovori drugi. Mislio sam o onoj odgodi; pitao sam sâm sebe imam li baš pravo udijeliti je. Možda ne, nemam: ipak neka ide! U takvom pitaću, u pitaću od petnaest dana bio bih mogao raditi na svoju ruku. Ali sam docnije dobio odlučnih obavijesti.

— Dakle?

— U toliko obaznah od čeladeta, koje je govorilo s istim barunom, da su odnošaji između néga i ženine mu porodice vrlo rdavi. . . .

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

On umukne za čas kao da očekuje kakvu riječ od Cortisa, no ta ne dođe.

— A za tim, nastavi, znam također, da je barun pritisnut nekim drugim obavezama vrlo hitnim, vrlo teškim. U jednu riječ, da se je radilo o mojem vlastitom poslu, možda bih bio pustio da ide; ali ovako...

— Vi povlačite svoje obećanje, presječe Cortis dižući se.

I gospodin odvjetnik se diže prosvjedujući da nije mislio dati formalno obećanje, da mu je vrlo žao. U to onaj drugi zastupnik, oprastajući se od čovjeka s kojim se razgovarao, reče Cortisu:

— Ne ideš? Glasuje se.

— Eto me, odgovori ovaj. I možda za posljedni put.

— Što, što! usklikne onaj iz hodnika odmičući.

— Idem odmah, preuze odvjetnik. Morao sam dakle jutros pisati barunu di Santa Giulia, obavješćujući ga, da se isplata ne može odgoditi.

— Učinili ste već i to, Vi? reče Cortis, gledajući ga netrenimice, svojom sarkastičnom hladnoćom. Dodite u mene sutra u jutro na devet.

— Sutra, subota, 25, reče drugi razmišljajući oborene glave i gladeći bradu. Na devet ne mogu. Ne mogu prije podne.

— Tada, na podne, u mene doma. Je li dobro?

— Dobro, gospodine.

Boglietti ode a Cortis opet pogleda na časovnik.

Bijahu tri ure. Jelena i kontesa Tarkvinija imale su bit stigle k „Minervi“ pred jednu uru. Cortis bijaše zamolio senatora Clenezzi da pođe na stanicu mjesto néga. On ude u dvoranu da glasuje a deset minuta kašne izide iz Montečitorija te se uputi korak po korak put Panteona.

Ko ga je onda srio, tvrdio je doenije da ga nikad nije vidio tako blijeda. Osjećaše Jelenu blizu a osjećaše u isto doba vrevu drugijeh misli, potrebâ još dobro nepoznatih ali koje ga svaki dan sve više tištahu. Govor, nada sve; govor koji bješe odlučio izreći prekosutra prije no će dati svoju ostavku; govor koji je trebao da prede granice Kuće i da dirne buduće birače, taj je govor tražio sabranu svu silu négova duha. Pak ova nova smetna u poslu di Santa Giulia, hitnost da se doskoči, tamni post-scriptum kontese Tarkvinije. Bješe odredio

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

ročiste s odvjetnikom za sutra, a da ne imaše jasnog pojma što će učiniti, sa samim nagonom da treba baruna odmah osloboditi te more, pa i obavezujući se izravno mjesto néga. Carreovi bi odobrili docnije. Kako da dovede u sklad stvar na pristojan način s barunovom pršljivošću, ne znadaše još, ali će promisliti tijekom noći. Na svrhu ga uznemirivaše skori dolazak négove majke. Čiñaše tu žrtvu radi Jelene, bio bi učinio i mnogo više! Ali ipak one relativne ravnodušnosti, o kojoj joj je bio iskreno pisao, nestajaše primicañem zbile.

Čiñaše mu se pak da toliko briga pada na neki novi tjelesni umor, na neko neobično mrtvilo, radi kojega krivlaše nekad prekomjerni rad, uporno bdijeñe; sada krivlaše Jelenu koja ispuñaše Rim svojom nazočnošću, koja podavaše vazduhu neku meku, umornu toplinu. Na trgu „Capranica“ neko ga pozdravi po imenu i nadoda: „do videña večeras!“ Dode mu na pamet, da se te večeri imaju sastati u négovoj kući politički mu prijatelji, dioničari i saradnici, stalni ili nestalni, budućeg dnevnika, da čuju od néga, Cortisa, nacrt négova govora i da ga pretresu; jer tu je imao biti začetak dnevnika. *Do videña večeras* bijaše rekao onaj, i Cortis bješe osjetio gdje mu opet dušu prožimlje visoka ideja négovog uma, stroga dužnost, koju je sebi bio nametnuo; bješe osjetio gdje odbaca meke maštarije, mlohavost srca, a ulijeva u srce živčanu snagu.

Ude u hotel „k Minervi“ sred roja starih gospoda i francuski popova. Vrtar, koji je govorio s jednim lijepim Kapučinom, vidje Cortisa i reče mu odmah:

— Došle su. Gospodin senator Clenezzi je izašao ovaj čas i poručio Vam je, ako dodete, da odmah otidete u gospođe kontese.

Cortis bijaše poznat kod „Minerve“. On sam bijaše izabrao sobe za kontesu Tarkviniju na drugom podu. Uspevši se nađe je samu, vrlo zlo raspoloženu, uspašena lica, uporne lepote oštećene od tegotnog putovaña. Primi ga isprva nelupko, izjavi mu da mu je politika pokvarila i tijelo i dušu, jer je bio mršav, izcijeden od vještica, grozota; jer mu ne bijaše preostalo ni toliko ljubaznosti da sam dode na stanicu mješte da pošle onog jadnog šepavog starca Clenezzi-ja. Ali da, politika bijaše zlo mnogo gore od uloga.

— A, nadoda pak, Vaše se gospodstvo, po svojoj dobroti, čini čekati čitavo stoleće i u hotelu. Da, da, čitavo stoleće, ne treba da rečete da nije.

— Jelena? upita Cortis.

Ona, boenuta tom ravnodušnošću, ne odgovori mu, nastavi iskajivati se:

— Ne govorim ništa, pak, o sobama. Vidi se, sinko dragi, da nemaš žena u kući.

— Imaću ih, tetko, reče Cortis mirno.

Kontesa Tarkvinija se smete, začerveni se kao rak i umukne.

— Dakle? preuze Cortis. Jelena?

— Hajdemo, odgovori kontesa umekšana, daj ruku i pomirimo se. Jelena je sasvim dobro, sasvim sam zadovoljna!

Izgovarajući vrlo visokim glasom ove poslednje riječi, ona pokaza na vrata od bližne sobe, zatim časkom pokrije rukama lice, prodrma ih u vazduhu, podiže oči k štropu.

— Ne razumijem ništa, šapnu, čineći se razumjeti više pokretima nego li riječima, ne razumijem ništa!

— Oh, ogłosi se Cortis, odaljući se od nje.

Jelena stajaše na pragu od svoje sobe; blijeda, smiješeci se, opletena, očiju većih, života tañeg nego ikad. Izgledaše djevojčica. Stište ruku Cortisu, s pogledom koji se nije više smiješio, s lakim uzdrhtajem ustâ. Malo hladnih riječi, skoro cerimonijalnih, izmijeniše među sobom glasom lagahnim, nepouzdanim. Nastade muk za nekoliko časaka. Jelena pogleda svoju majku.

— Blažena da si! reče kontesa Tarkvinija. Zašto ne govoriš ti? Dobro, nadoda, uzdišući, pošto je uzalud čekala odgovor, govoriću ja. Dragi Danijele, ovdje treba da vijećamo odmah. Razumiješ, već! Jadni Danijele, učinio si toliko do sada, i toliko smo ti zahvalne! Ali doista baš; toliko zahvalne: ono što je istina, istina; ali od srea pak. Ne obziri se na Jelenu što ne govori ništa, jer je ponekad i ona malo glupa, jadnica, kao i majka joj.

Jelena podiže na lice Danijelovo vlažni tamni žar očiju. Ni on ni ona ne pisnuše.

— Ti znaš, je li istina, nastavi kontesa, za neke besjede od mahnica, velju ja, koje je moj zet izustio u Ćefalù. Dobro.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Znaš i za jedno njegovo pismo, pisala sam ti ja iz Rima; ali ne znaš ipak izraze. Evo dakle. Pretpostavimo, da se kući Carrè ne piše nikada, da smo moj djever i ja prokleti još od prošlog ljeta, s one lijepe krivúne, s moje strane! Dosta, bolje je ne govoriti o toj stvari. Tada se dogodi, da ja na svrhu mogoh posjetiti Jelenu; ti znaš na kojoj sam mucu bila, ne dao Bog ni psu; dakle ja idem i, naravno, idem u hotel, u onaj čuveni hotel „k Italiji“ dosta, ne smeta. Idem u hotel. Da kud, u tuđu kuću na silu ne, to ne! Pa Lao bi me ubio. Činjenica je, da četiri dana nakon moga dolaska, baš tek, može se reći, u materijalno vrijeme da on dozna, dode ovo pismo iz Rima.

— Za tebe, tetko?

— Za Jelenu.

Kontesa stade deklamovati namršdena lica i rastežući, kao onaj te navlaš ponavla nadute riječi mrska čeladeta.

— Barun je znao vrlo dobro da je njegova draga punica u Ćefalù i razumio je posve dobro da se nije usudila nastaniti se u njegovoj kući. To bijaše najiskrenije priznañe nedostojnog postupanja kuće Carrè (ovako, baš, ovako!). Mnogo teže posljedice takvog postupanja vidjeće se do brzo; ali Jelena ima biti uvjerenana, da se on ne će nikada poniziti ispred Carreovih, ni za što. Skoro će imati nasladu pokazati ñoj, ñima, svima, kakav je u ñega osjećaj dužnosti i časti, i daće plusku u lice, ali ne govoraše kako, svojoj dragoj svojti, i gore od pluske ako u ñima ima i mrve savjesti. Ne će da se Elena smatra zatočenom u Ćefalù. On je velikodušan te je pušta sasvim slobodnu da ide i da stoji kako joj je drago. Već mu nije stalo ni za šta na svijetu. Brzo će je ostaviti još slobodniju!

— Razumiješ li? završi kontesa. Što se mene tiče, ja kažem da su sve ovo brblarije, ali se ona onamo silno uzrujala. Tada sam cijenila da mu ja odgovorim što se tiče moga priznaña i njegova poniženja ispred Carreovih; i čini mi se da sam mu odgovorila dosta dobro, mjereći riječi nekom promišlenošću, ne da se hvalim, od sveticice. Rekla sam mu zatim, da, koristeći se njegovim dopušteñem kanim odvesti Jelenu, za neko vrijeme, u Mletačko, ali da ćemo se zadržati koji dan u Rimu da budemo malo s ñim. Tu nadodah ljubeznih riječi za njegove ne-

zgode, o našoj dobroj volji da mu na svaki način pomognemo. Jelena pak pridoda mojem pismu pisamce u kojem mu govoraše da dolazi u Rim s namjerom da mu bude od pomoći, ako ustreba i proti njegovoj volji; i naznači mu dan i uru našega dolaska, hotel gdje ćemo odsjesti. On ne odgovori, ali neka ide; možda nije bilo vremena, ako hoćeš. Dolazimo ovdje, nadamo se da ćemo ga naći na stanici. Uh! nikoga. Pitamo Clenezzija, a Clenezzi, crven kao Bak, smijesi da ga je vidio i jutros, da je posve dobro, da će bit pošao tamo, da će bit pošao onamo. Nije bilo vremena da se razjasnimo, ali se razumije da i naša pisma nijesu učinila ništa. Sada, reci mi ti. Onaj posao o ispati je li dobro uglavljen?

— Jest, jest, uglavljen je, odgovori Cortis brzo, ne htijući uzaludu uznemiriti gospode; jer, ako stvari nijesu u onom času uredene, za stalno su se imale urediti na podne.

— A on, nastavi kontesa, zna li za odgodu?

— Zna.

— A što je rekao?

— Ja nijesam govorio s nim, ali po Clenezziju znam da se pokazaó zadovoljan i da mu je bio vrlo zahvalan.

— Dobro, a sada reci mi, dragi moj: što imamo činiti? On, razumije se, ne kani se pokazati. Treba li da mu pišemo? Treba li da ga potražimo?

— Kontesa Tarkvinija stade mučno disati, grizući se za doñu usnu i trepteći očima kao da joj ona misao, da ona pode tražiti svoga zeta, iza toliko pretrpljenih uvrijeda, natjeruje iz srea suze od jeda.

Jelena ne bijaše još otvorila usta. Sjedeći prama svojoj majci, činaše se da nije ni pazila na nezino dugo govoreñe; gledaše u prazninu ugaslim, nepokretnim očima.

— Koji je nadnevak, reče Cortis, iza kako je nekoliko mislio, koji je nadnevak imalo pismo?

— Koje?

— Ono tvoga zeta, posledñe.

Kontesa se ne spomiñaše; pogleda kćer:

— Jelena, reče, hoćeš mi učiniti ljubav? Ono pismo?

— U tebe je, majko, odgovori Jelena slatko. Iznenadna rumen osu joj se licem. Ne bješe promislila, kad je odgovorila, da će jamačno sada ostati sama s nim.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

— Ne čini mi se, odgovori kontesa, ali ću pogledati.

Netom ona uđe u svoju sobu, Jelena pruži ruku Cortisu koji je prihvati s obe dvije svoje. Smrče joj se pred očima, usne rekoše tiho:

— Oprosti mi.

— Oh! reče on. Ali zašto?

Jelena mu na licu pročita slijedeće riječi, hoćашe da zna zašto je bila onako hladna i zašto mu nije odgovarala. Prekide ga odmah:

— Ne, ne, nije to što mi imaš oprostiti. Nešto drugo. Vaļa da govorim s tobom; drugi put!

Učini joj se da su škrinula vrata kontese Tarkvinije i Jelena odmah povuče ruku. Nije bilo istina. Ono dvoje gledahu se još malo časaka. Tada uđe kontesa s rastvorenim pismom. Ne mogaše vidjeti Jelenu u lice, ali vidaše Cortisa. Zaustavi se s mjesta i reče mu:

— Ćutiš li se zlo?

— Ne, tetko.

Glas bijaše pouzdan i jak.

Šesnaest marta, nadoda kontesa pružajući mu pismo.

— Ćekaj, odgovori Cortis. Čini mi se da sam pisao Jelenu na 14 a ņemu su govorili o odgodi barem tri dana docije, jer ga Clenezzi nije mogao vidjeti prije 17. Dakle nije znao ništa kada je pisao pismo. Iza toga će se bit ukrotio. Zna li da ste kod „Minerve“?

— Da, bilo mu je pisano.

— Onda, ako se danas ne pokaže, Jelena će ga moći potražiti sutra. U toliko trebala bi da mu piše dvije riječi.

Tako govoreći Cortis se okrete svojoj rodici, koja odgovori ispod glasa i sasvim mirno:

— Poći ću za jedan sahat s Clenezzi-jem u senat.

— Blažena ti! usklikne kontesa. Ti se razumiješ s ćeladi onako mućke i potajno, pa ne govoriš ni poslije! A mi stojimo ovdje i vijećamo!

— Imaš pravo, majko. Mislila sam da si ćula. Vrlo sam rastresena.

Cortis ode nakon malo časaka, sasvim da ga je tetka htjela zadržati dok se vrati Clenezzi, da se o drugim stvarima

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

zajedno sporazumiju. Na svrhu mu reče da ga za ovaj put pušta ali, ako želi oprošteće svojih grijeha, da se od sutra u jutro ima staviti na néno raspoloženje, i da se političke izlike ne primaju. Sve je to dobro, govoraše kontesa, ali proći preko Rima nakon toliko vremena pa ne vidjeti ništa, to ne! Nije li sutra, subota, dan Vile Borghese? Barem se trknuti!

Cortis, sa srcem nabreknutim radi one ruke iznenada istrgnute, radi onog pogleda docnije izmiješenog, side da čeka senatora Clenezzija na trgu Minervinu. Hoćase ga preteći, zapriječiti da otprati Jelenu u senat. Nije bilo umjesno da ona vidi baruna sada; prije ga je htio vidjeti on, Cortis; htio ga je umiriti onom odgodom, koju je odvjetnik Boglietti otkazao. Clenezzi stiže iz ulice „Palombella“ šepajući i mrmlajući u sebi. Kako vidje iz daleka Cortisa, pospješi korak, izbuli oči, stane mu davati znakove, navali nań, dreždeći i puhajući, cijelim nizom „ali ne znate? ali ne znate?“ i, objesivši mu se o ruku, pripovijedi mu da je di Santa Giulia došao kńemu bijesan, s pismom odvjetnikovim u kojemu se otkazivaše prihvaćena pogodba. On, začuden, bijaše odgovorio, da mu nije poznato ništa. Drugi, ona bitanga, odgovori mu grubo. Tada Clenezzi osjeti da mu je uzavrela njegova dobra bergamska krv, i zasvi-
ra jasnih onoj živini. Ruke i podbradak mu se još tresijahu od gńeva; hripao je kao razdraženi stari ovčarski pas. Lijepo čeljade, i onaj gospodin Boglietti! Što je to reći pa poreći? Velik lakrdijaš, u najmańu. A sada, kako da odvede barunicu u senat? Što će joj reći?

Cortis ga umiri. Dosta je bilo reći Jeleni dańezin muž nije više u palači Madama, te da ga je za taj dan zaludu tražiti. Za posao s Bogliettijem misliće se on, Cortis; poravnace sve on.

— Dragi moj gospodine Cortisu! klikne senator skoplenih ruku. Jesam li Vam malo obavezan! A sada, nadoda, treba će otići gori do onih gospoda.

— Ali pak, reče Cortis sa smiješkom, danas, petak, nije li dan od Transtevera? Nije li dan od... od... od...?

— Ah! Ah! odgovori senator, iskaľujući se gorko, najprije u svomu narječju pa zatim prevadajući se: Otišli su i oni s vragom.

Cortisu, kad je ostao sam, sine opet slika Jelene, slatka riječ „oprosti mi“ i ujedno način, glas i pogled, s kojim je bila

došla. Druge slike navalivahu na ņ, ne puštahu ga da zastane ni na jednoj misli: razgovor te ga je želela, pismo muževlevo, riječi „brzo ću je ostaviti slobodniju“. Strašne riječi. Vidje u svome sreću nešto za što bi se bio zgrozio da nije znao da je svako poboje ljudsko sree kao otvorena kuća čista i urešena; lopovi, koji ne će biti nikada gosti, mogu, bez gospodareve krivine, pomolite se, za čas staviti nogu u ņu. Tako misleći, sjeti se da se nehotice uputio put trga „Venezia.“ Bočnut, gotovo, od grižne savjesti, vrati se natrag, pođe u polaču Madama, te doznajući da senator di Santa Giulia stanuje u ulici „delle Muratte“, ode ravno tamo.

Umiriti ga, reći mu da će biti provideno za isplatu od 31 marta, uvjeriti ga da dobročinstvo polazi od vlade, pod uvjetom da svojevorno izade iz Senata; ne bijaše drugog izlaska. Di Santa Giulia se hvastao mnogim zaslugama za levicu; možda će povjerovati. Ne bijaše drugog puta.

Senator bijaše vani. Cortis mu napiše posjetnicu, pozivajući ga da dođe u ņega sutra, u subotu, na podne, „radi vrlo važnih posala“. Upita zatim sluškinju koja mu bijaše otvorila hoće li će se senator za stalno vratiti kući prije sutra u jutro. Ona mišlaš da hoće; ali je gospodin senator postao tako čudnovat! Vodio je s ņom takve razgovore da baš ne bi bilo čudo, kada bi danas ili sutra nastupila kakva nesreća. Žena, brblava toskanica, bila bi na ovaj način Bog zna do kad nastavila, da je Cortis slušao. No je Cortisu bilo sada stalo da se vrati kući. Prolazeći mimo lekarnicu, uđe i naredi štogod za spavanje, baci na stô recept jednog svog druga, veleći da želi jaču dozu. Trplaše od nekog vremena od teške besanice. Prezirući, po svojoj fizičnoj snazi, svaku tjelesnu potrebu, prezirući i ujedno ne poznavajući nikako liječničko umjeće, ne uzimaše nikad lijekova već radi kakve boje koja ga ometaše u naući ili radu, i tada bi se liječio na živinsku, boreći se proti samom fenomenu najžešćim speciíicima. Doma naredi vrlo jaku kafu, a već će uzeti hloral u noći, prije nego leže; zatim se zatvori da radi u svojoj sobi, gdje već bijaše prepravljeno deset ili dvanaest stôćića za prijatele koje očekivaše tu večer na devet.

Preveo s italijanskog
Arsen Wenzelides.

У Н О Ћ И.

— ЈЕЛЕНА. —

Хоризонат ништа не заклања оку,
Само небо плаво, море, море, море,
Неми пуни месец јавио се гбре,
На пучину сребро просуо широку.

Блешти. Огледало! Свака звезда мала
Кд кандила жижак дршке на пучини,
И огледају се према месечини
С маслинама брда, хриди, морска жала.

Рибара су многих тамо амо барке
Као какве ноћне, страшне птице црне;
Изненада, кд дух чији, галеб пр'не,
Па све мирно. М'че високе катарке.

Ноћ је. Тихо. А шуштање мирног мора
Чини се кд песма вечита, бескрајна,
Ил' живота нашег таштог каква тајна
О којој с вилама духови говоре.

На хридима мора град уморан спава;
Ништа осим гласа ноћнога стражара.
У тишини ноћној човек се одмара,
Место њега пџме, чемпреси, агава

Туже!... Град не спава. Мртав! У мукама
Умро је дичан са слободом драгом.
Сузно око и у ноћи свецу благом
Почива на пустом двору, полачама.

Кад све живо тихим, слатким санком спава,
Шуштање се мора мирног лепо чује,
У пучини свака звезда одсејајује,
И кад туже поме, чемпреси, агава,

Ноћи, ти ми будиш лике прошлог сјаја,
Васкрсаваш једну чемера и јада!
С тугом гледа душа тужну слику града
Ону, када дичан с душом се раздваја.

У Дубровнику, 25 августа 1903.

NA SAMRTI.

— EDUARDO PAOLETTI. —

Alberte,

A sada, kada je sve gotovo za žrtvu, dopusti, da se još čas zadržim na pragu smrti; dopusti, da poslednji put bacim pogled na ovu jednu stazu života koju su moje stope krvlju orosile, i na kojoj nema pupoljka a da nije klonuo pri mome prolasku. Dopusti. To će biti poslednja tuga za tebe, a za mene poslednja radost. Jer sada, na samrtnom času, osjećam da nema veće radosti nego kada se sjetiš minulijeh jada, a znaš da nikakve boli nikada više biti ne će.

Moja prošlost počine od tebe.

Dok mi ti ne dođe, za mene bijaše moj vrtić sve i sva na bijelome svijetu; u njemu mi smokvine mirišahu, i ptičice se sakuplahu ranim jutrom da zaslade svojijem veselijem cvrkućanjem moje tromo, beskonačno drijemaće prve mladosti. Dok mi ti ne dođe, moj je život naličio na one uske i tihe rijeke što otječu jednoliko niz pretihu maticu, a ni najmaña prepona ne svrne im toka, niti im i najblaži vjetrić uskoleba površine. Bio je to život helijotropâ što ginu za sunčanijem zrakama, život ptičićâ što teže za pjevanjem, život leptirâ što čeznu za slobodom.

Jednoga te dana nanese udes na moj put. I to bijaše prvi stih ove Ilijade, čija se vatra sprema da spali i poslednji stih. Čuj me.

Ti dođe da prosiš ljubav, kao da je ljubav kakva milostiña koju možeš da udijeliš kad te je voļa; a ona je, međutim, kao agava, koja ne cvjeta nego samo jedan put, i to samo onda, kad joj je suđeno da procvjeta. Šta koristi što je sunce grije, što je vazduh vlaži, što je noć napaja ambrosijom svoje biserne rose? Svi polupci sunca, sve bogatstvo vlage, sav balsam biserne rose ne će joj pomoći da procvjeta a ma ni dana prijje.

Tako i s mojom ljubavlju.

Tvoje su suze padale na moje srce kao kap blage kiše na pustu pješčaru. Nijesam te mogla ljubiti, jer te nijesam razumjela. A moj ljubavni razum čudio se kako si ti mogao, kod

tolikoga osmijeha božje svjetlosti na nebu i kod tolikoga bujnoga života, da se upustiš, tako čio i mlad, u uzaludnu bitku, jer zaman ti je bila nada u pobjedu.

Ti si znao da sam ja osobito negovala cvijeće, pa si pretvorio moju malu baštu u Vaviloniju šara i oblika. Ti si znao da sam ja obožavala mirise, te nema pupoljka iz kojega i posljednu kaplicu nijesi izažeo da me počastiš negovijem ugodnijem sokom. Ti si znao da sam ja strašno volela knjigu, pa si skupio u moju sobicu alem-kameñe kniževnosti. Čak bi mi bio dao i posljednu kap krvi srea svoga, da sam htjela.

Ali ništa nijesam od tebe zahtijevala, jer te ljubila nijesam; jer pri dodiru tvojijeh prstiju, moji prsti ne osjećahu nikakve struje; jer oči, što su staza srea, skoro te i ne opažahu.

Ja sam bila za te ono, što su kipovi u gradini za vjetriće što ih miluju, za cvijeće što ih mirisom obasiple, za sunce što ih svojim zrakama neguje, — pravi kip. Zašto? ... Ali, je li potreba da se protumači nesposobnost u ljubavi? Ne lubi se jer se ne lubi, jer se ne osjeća potrebe, jer valda, (bole reći: za cijelo) prije vala dozreti za ljubav.

Ipak bilo je suđeno, da ja budem tvoja, i bih. Kako? Ne znam. Ovo pantim: da je još ondje, pred ôtare, bio mraz u mojem sre, onaj mraz što žar tvojijeh riječi i vatra tvojijeh polubaca nijesu mogli da rastope u tri godine napora. I sa svijem tijem ja sam strplivo čekala da se u meni ljubav probudi. Lijevali su mi nade u sree da će se ljubav pojaviti u meni malo po malo a da je skoro i ne osjetim, ljubav mirna ali stalna, u toliko stalnija što kasnije nastane.

Povjerovah. I ljubav se pojavi. Ali tako strašna ljubav, kakva ja nijesam zamišlala da se može pojaviti ni u najstrašnjoj duši, ljubav koja je bila skoro kao ludilo. Silno i drago ludilo koje mi je pružilo časova neprirodna ushićeñia, i koje ja blagosivlam ipak i pred ovijem žalosnijem ôtare, na kojem ću evo da dovršim žrtvu svoje mladosti, svoga života.

Sjećaš li se? Bilo je to onamo, pod vedrijem i visokijem nebom vile „Gemma“, u onoj šumi ruža, gdje se topilo naše gnijezdo kao lijanovi prašnici u moru rubinâ; onamo, na vrh onoga brežulka, gdje se podizaše polski romon, nejasan i tih,

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
В
Л
И
О
Т
Е
К
А

kao da se bojao da ne uznemiri onu pustiņu. Onamo, onamo je to bilo, u onom okriľu vila, gdje no se to ĉudo dogodilo.

Kako? Još jedared velim: ne znam. Jamaĉno se ljubav skrivala u vazduhu, u šumu lišća, u mirisu ruža. Ljubav se skrivala u travkama što su brežulak zastirale, u cvjetićima što su mu strane kitili, u potoćiću što mu je podnožje zapľuskivao. Jĉka, blijesak, hlad, sve je disalo ljubavľu. To me je zaĉaralo, i zaľubih se u te, tako iznenada, tako mahnito, kao kakvijem ĉudom.

Ne vidjeh te više pred svojijem nogama tužna, gdje moliš, nego u svojem naruĉju, usne k usnama, oĉi u oĉi. Ćak sam mogla da izbrojim svojijem sreem kucane tvoga srea. Prožeta ljubavľu, ĉitala sam ti na licu svaku tvoju pomisao. I polupce sam mogla da ti izbrojim na usnama prije nego bi ih ti k mojijem primakao. Nema kutića u tvojoj duši, pa ne znam koliko skrovita, u koji nije prodrła moja vatrena ljubav, samo da u ņoj još jaĉe razgrije svoju vatru.

A ti?

U onoj prvoj muńevitoj ljubavnoj pojavi, kao da od nekuda side sreća na te i da te polubi u ĉelo. Kao da...

Ah! ne laži smrti u oĉi, smrti kojoj je poznata prošlost kao i sadašnjost i koja vidi sve u budućnosti kao i u prošlosti. Kao što katkada osvitak koje zvijezde predskazuje zapad druge, tako je zora moje ljubavi predskazivala skori svršetak tvoje. Ne laži, kaŹem ti. Ja koja sam prozirala kroz ĉitavo tvoje biće kao kroz svjetlost, poznajem ĉemer srea radi nagle promjene kojoj nije bilo lijeka. Jer, kao da se iznenada utrnu sva ona vatra, koja je pune tri godine buktala u tvome sreću, samo da plane neugasna, skoro strahovita, u mom sreću. Ah! zaman si nastojao da raspršiš pepeo, pod kojim si mislio da još malko vatre tiņa. Zaman! Vulkan se bijaše utrnuo, za navijek utrnuo, kao da ga je smrt svojijem ledenijem dahom zadahnula.

Ipak pomisao na sreću koja se za navijek izgubila, istom ĉim se za te pojavila, uli ti u srce još za koji ĉasak ņeku bogovsku snagu. Sve si pokušao da povratiš u život jedno tijelo. U tebi bijaše zavladala taka ņeŹnost i ljubav kakve nijesi imao ni u ĉasovima najvećega ushićenja. Najuzvišeniĉe ņeŹnosti osje-

éaja opažahu se u tvojem postupku i u tvojoj riječi. Hiladu si puta zaželio da sine iz mojijeh očiju kakva iskrica koja bi toliko doprinijela da sadašnjost obasja u oživljenoj prošlosti. I žao mi je bilo i tebe i sebe.

I sebe. Jer sam tek onda osjećala golemu tugu na sreću: voleti što sree ne voli.

Jednoga dana kad me je morila misao radi lute boli koju ti zadadoh, taman sam htjela da ti je saopćim, tebe spopade taka muñevita strast da sam neodoljivo morala da podlegnem.

Još je bila u meni iskra nade, da će nad mojom kućom sinuti sunce sreće. Učini mi se kao da se iznenada rastvoriše rajska vrata, da saspu na nu cvijetnu kišu. U istinu nikad mi nebo nije izgledalo onako plavo, niti mi se svijet ikada pričinio onako krasan, kao u onome neočekivanome odzivu našijeh duša k najvećem blagu, k uzajamnoj ljubavi. Ne bi više ni spošasne ni unutrašnje jêke, koja bi u našijem srcima odjeknula, nego odjek slatke, skoro rajske harmonije, tako da se u našoj sobici opet poče razlijevati pjevanje kao ono u „Villa Gemma“ u kratkijem danima naše idile. Čak i cvijeće, velike kite cvijeća, kojega su cvijetnaci bili dupkom puni kao naša srea polubaca, izgledalo je neobično oduševljeno, mirišući kao nikada, a krasni mu se pupolci napajahu lahorićem punijem sreće, radi koje si ti izgledao preobražen, a ja sam se osjećala zanesena u neizmjerne osmijehe bez suza i snove bez bojazni.

Avaj! Alberto, naša kuća ne rastvori svoja vrata suncu sreće nego bljesku meteora; da, prejasnome meteoru, kojem nije mogao skoro da odoli naš nepromišleni pogled, nego koji je usud raspalio samo da pobudi u nama užasniju tamu.

Jer tama pade, sjaja nestade, tama se opet svali na tvoje sree i obuze moju dušu.

Praćen po noći poslednim sjajem vatre, povraćao si se k meni više i više puta, da berem sa usana ploda slašću procvjetane polupce. Ali to bijaše cvijeće bez mirisa u koje se nemilo uvlačio otrov našega skoroga dijeleća, ostavljajući na mojjem usnama žalosno osjećanje ustâ kakvoga mrtvaca.

Jer... šta je vrijedilo, Alberto, da me ti privlačiš k svojijem prsima, kad moje sree nije bilo nikako kadro da osjeti kucanje tvoga? Šta je vrijedilo da me grliš, kao da si trebao

malo vatre za svoj pepeo, kad se već taj pepeo bijaše za navijek utrnuo? Šta je vrijedilo sve tvoje nastojanje, da kakogod udahneš svoju dušu u moju, kad već tvoje ljubavi nije bilo?

Što usud bijaše odredio, moralo se dogoditi; i dogodilo se.

Ah! ne krivim tebe. Ti si činio najveće napore da odoliš. Ja, koja sam mogla, kako ti kazah, ljubavlu prožeta, da prozirem kroz tvoje biće kao kroz najbistriji kristal, vidjela sam gdje tvoje sree krvave suze roni, i gdje se tvoja duša očajnički previja u užasnoj borbi. Ali je snaga, kojom si ti raspolagao, bila mnogo maña nego li neprijateljska, radi čega si morao svakako da podlegneš.

Ja, ja sama znam koliko sam pretrpjela pri žalosnom prizoru predaje. Ja sam, tronuta, gledala tvoje oči pune gorkijeh suza, kada ti se pričinilo da sunce bijaše konačno zašlo našem domu, napuštajući ga nemilostivo mračnijem sjenama tame.

Bilo je to onda kada si ti, poplašivši se od našega bijednoga gnijezda, u kojem bijaše zavladala mrtva tišina, potražio utočišta u svjetskoj graji. Politika u kojoj je borba, sport u kojem je zdravlje, dobročinstvo u kojem je utjeha, nadaše u tebi ubijedena neofita kao nikakva do tada. Nije bilo svjetovne muke gdje se nijesi pokazao pravijem učesnikom, nije bilo svjetovne borbe u koju nijesi sunovrat jurnuo. Prizvao si zabunu kao nekada ljubav,

I tako ti, koji mi jednom nijedne ruže ne pokloni a da joj prije nijesi i najmañi trnčić iskinuo pustijem polupeima, ne vidje trna što onako bujno obuhvataše stazu mojega života, pretvorivši je čak u šumu. Gusta, isprepletana šuma, u kojoj nema za mene drugoga izlaska do ovoga što u zemlju vodi.

Odlučeno je! Kad nijesam kadra da se odrečem tvoga srea, odričem se života; spokojna u odricañu kao nikada do sada, u koliko se opomiñem. Moja je duša apelovala na uspomenu da naša soba bude ovoga časa kao onda kad se probudimo. I pamet me je u toj ideji podržavala da moja savijest osjeća skoru smrt. Barem da u smrti nadem posledñi put iluziju života! Vidiš li? čak i samo cvijeće, koje je bdjelo u početku idile, osjetiće odlazak moje duše, koju ne može ništa više da zaustavi. U slasti njihova mirisa sañaću na umoru o slasti

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

tvoje milovańa, te tako ću, zaboravljajući samu sebe, da se prestavim kao u času najvećega blaženstva.

Odlučeno je! Tu je žeravnica crna i studena kao čovječje biće, kad ga sunce ljubavi ne zrači i ne grije. E pa dobro kroz deset časa, toliko ih još od smrti ištem, pa će izbiti iz nezine unutrašnosti sila iskrica i podići će se malo kube modrieh plamičaka, da razastru svoju blijedu koprenu nad svojom žrtvom. Kroz deset časa ova ista žeravnica, kraj koje smo toliko puta zajedno uživali na dugijem i slatkijem zimnijem sijelima, pretvoriće se u zažarenu peć, u kojoj će moja duša stvoriti iz svijeh snova i svijeh čemera mojih, čist cvijet svoga oslobođenja koji nikada uvehnuti ne će.

I tvoja pisma (uprav da ti kažem tvoj ljubavni spjev) također su ondje, nagomilana na išaranom stočiću, i očekuju, skoro nestrplivo, da sudjeluju i one u ovom čudu.

Odlučeno je. Hrabro! Ognú ogań, zemļu zemlji. Još samo čas.

Kad umrem, ne dozvoli da me iko takne. Niko. Jedina mi je tuga na ovom samrtnom času: sumńa da će iko drugi moći, kao ti, da položi moje bijedne samrtne ostatke koji ne će znati za promjene. Tvojijem rukama, jedino tvojijem rukama, nekada vještijem u milovańu, povjeravam svoje tijelo, koje će smrt posvetiti i koje bi, čini mi se, svaki drugi čovječji dodir samo obeščastio. Ti ćeš me položiti u prežalosni mrtvački sanduk, nagnute glave i skrštenijeh ruku na prsima, kao pri kakvom milom zagrlaju. To će biti posledńa moja radost. Jer već unaprijed osjećam: i kad me nestane, i bez žara u očima, i bez kucanja srca, znaću i osjećaću te.

A ti budi junak i spokojan pri vršeńu žalosnoga čina, kao što ću i ja junački i spokojno da stupim pred pravieńost Svevišńega. Ni najmańe neka te savijest ne grize. Ti si nastojao, koliko ti je kao čovjeku bilo moguće, da oživiš ljubav, i borio si se više nego što su ti sile tvoje dopuštale da me otrgneš od zemlje. Ali bijaše sudeno da me zemļa opet primi, i ja joj se povraćam u krilo spokojno i mirno, kao da imam kakvu dužnost da izvršim.

Sahrani me, mene jadnicu, kao kad sam svijeta ugledala. Ne kiti me ni alemom ni zlatom, a ma ničijem; sve je badava, sve je sujeta ondje dole. Jedino ću da ponesem sobom u hla-

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
В
Л
И
О
Т
Е
К
А

dnu raku vjenčani prsten. A to ne s toga što se ja ne bih mogla rastati sa ovijem znakom zemaljskoga života, nego s toga da tebi spriječim ovjekovječenje kakve laži. Jer bi on na tvojoj ruci bio bez vrijednosti; predstavljao bi lanac, koji je morao da sjedini naše dvije duše, kao što su bila sjedišena naša dva tijela; lanac, koji je usud mislio da iskida čim je bio izraden, i od kojeg će smrt jamačno da slije posljedne mošti.

Pa isto tako ne diži mi bogata mramora, niti mi urezuj krasnijeh stihova. Onamo u malenome groblu vile „Gemma“ ima kutić pun hlada i cvijeća; kutić, kakav bi jedino mogla zamisliti mašta pjesnika kojega ljubav mori. Ti treba, Alberto, da se sjetiš onoga ubavoga kutića, pred kojijem te prisili tvoja duša, koja je valda za ljubavlju čeznula, da se jednoga dana zaustaviš. Zagrljio si me, te, obasipajući mi lice cvijećem svojijeh usana, šanuo si mi tronutijem glasom: »Sladak li se sanak ima boraviti ovdje dole!« Tvoj je šapat bio tako umiljat i lagan, da se ne bi bio čuo pored slaba ćurlika kakve lastavice. Ipak ga je priroda čula možda bole nego i ja, tako da se sa vrh čempresâ pa do dna žilicâ nežne bilčice čulo kao neko naglo kretanje odobravanja.

E, pa dobro, Alberto, ondje, baš ondje, u onom melanholičnome carstvu pokoja, molim te da me sahraniš. Ti si kazao: sladak li ima biti sanak ondje dole, pod onijem debelijem zahladem, u ovoj osami, gdje nikada blijesak sunca ni zrak mjeseca ne dopire, i gdje će u noći zadušnicâ jedino malašni svijetlaci provoditi ovu moju bijednu dušu, koja će lutati, tražeći svoje tijelo.

Zemlja, naša milostiva mati, ne će izdati, osjećam, moj mirni i spokojni sanak. A da bi se ona i od sada pokazala milostivom prema meni, molim te, prinosi, neprestano prinosi na ņu cvijeća. Hoću da ispod falange ružâ nestane one grude zemlje koja će me zakloniti u svoje okrije. U efemernosti njihova života leži jedini natpis nad mojom rakom.

S Bogom, ja se molim za te, i umirem.

Pija.

Imotski.

S italijanskog preveo

St. Đ. O.

GRUŽ.

Topografično-povjesničke biješke.

— VICE ADAMOVIĆ. —

VIII.

(Kraj).

Bilo bi sad na redu da nastavimo glavnom cestom do našne granice Gruža, biva do Boninova; ali pravo je, da se časom svrnemo opet put Lapada, te da svratimo u maticu sv. Arhandela Mihajla. Put je donekle ravan i vijuga se pokraj desne obale, onda ide postepeno uzbrdica kroz maslinatu i vrtove, dok se napokon između visokijeh čempresa ugleda u tihom, najromantičnijem položaju, starinska crkva, uz koju počivaju vječni san, većim dijelom, članovi najuglednijih vlasteoskijeh porodica (Bozdarića, Đordića, Pucića, Gundulića, Natalića, i t. d.)

Starinske ploče lapadskog grobišta to su listovi, na kojima se čita dobra čest dubrovačke kulturne povjesti, te sree, koje osjeća za svoj narod, ne može da ostane hladnokrvno pred onijem, ako i skromnijem, spomenicima, što su za svakog Dubrovčanina ono, što je Panteon za Rimljane, a Santa Croce u Firenci za sve Italijance. Ovdje ti se i nehotice nameću oni Foscolovi stihovi:

A egregi cose il forte animo accendono
 Le urne de' forti e bella
 E santa fanno al peregrin la terra
 Che le ricetta.

Putniče, ako se ovdje desiš, ponizi oholo čelo, promisli da sve na svijetu prolazi i onim, te pod tvojijem nogama tu počivaju, zavapi: „Vječna Vam pamet!“

Stara crkva ima svoj potrijemak; ali toliko crkva, koliko i parohijalna kuća, koja je tik do nje, nalaze se danas u posve lošem stanju. Još se 1854. god. o tom radilo, da se gruška matica prenese na zgodnije mjesto; no, reg bi, da će se do brzo i tomu doskočiti, te da će se nova crkva sa stanom za paroha podići na prikladnijem mjestu.

Slika, koja resi glavni ôtar, djelo je palermuskog umjetnika Carmela, koji je malo prije pada republike živio u Dubrovniku,

gdje se i danas čuvaju razne negove radne, toliko po crkvama, koliko i po privatnijem kućama.

Grobnijeh se ploča nalazi i u potrijemku, a na jednoj od njih, te ostaje ispred glavnijeh vrata, stoji urezano na italijanskom jeziku, da *po naredbi zdravstvene vlasti* (officiali della sanità) *ova se ploča ne smije otvoriti nikada, 1601.* Tu su ukopane žrtve, koje kuga umori one godine.

Mala vrata, okrenuta prema groblju, donose u luneti poluoskočen lik sv. Arhandela Mihajla gdje kopljem probada zmaja. Na istoj je strani uzidan u zasebnom izdupku, također u polurelevu, lik Majke Božje, valda iz XVI. vijeka, ali svakako od nekuda amo dočnije prenesen.

Spomenuti nam je ovdje, da osim crkava, što smo doвле nabrojili, Gružu pripadaju još crkve Blagovijesti na Nuncijati, Gospe od Milosrđa, sv. Vlaha na Gorici¹⁾ i sv. Ane.

Primjetićemo još, da i danas Gruž ima priličan broj privatnijeh crkvicea, kao što n. p. u nekadašnjoj vili Gundulića (sada Ghetaldi) u Lapadu Gospu Karmelsku, u vili Đordić-Svilokosovoj crkvicu sv. Križa, u kući otaca Jezusovaca crkvicu sv. Frana Borđe, u vili Ud. ce Marinovićke nekad Vlaha Radića crkvicu sv. Vlaha, u vili Pozza-Sorgo crkvicu Gospe od Snijega, i t. d.

Gruž je imao dvije osnovne škole, a sada su spojene u mješovitu dvorazrednu učionicu pod vještom upravom g. *Krista Kurajice*, koji je poznat ne samo kao vrijedan nastavnik, nego i kao marljiv sakupljač narodnijeh umotvorina, od kojijeh je razne objelodanio u „*Slovincu*“. Po njegovu nastojađu škola ima zgodnu zbirku učila (riba, školaka, ruda i slič.), a uz to i dobru knjižnicu.

Osim toga u Gružu postoji jedna lekarnica, više kafana i gostionica, radionica i lijepijeh tržišta.

Ovdje imaju svoje sijelo razni uredi, kao što lučki, poštarsko-telegrafski, carinarski, agencije za parobrode, uprava skladišta duhana, te vojničke vlasti od dvije pukovnije domobranstva, koje su namještene u veličanstvenijem kasarnama na starome putu, što spaja Gruž s Pilama.

¹⁾ Ovu je crkvicu podigao Benedikt Marin Gundulić 1347. god.

Malo poviše spomenutih kasarana ima „*Nova Tiha*“, a to je prostrana vila našega učevnaka i književnika svjetskog glasa, gosp. *D.ra Balda Bogišića*.

»Mimoišavši desno glavicu *Montovijernu*, a lijevo *Pole od Gruža*, rastvara se putniku od trenutka do trenutka divna, »čarobna panorama. Iz daleka naslućuje na nešto veličanstveno »glavica Sv. Vlaha i Srd, što se u napravac pušta na nevidljiv »grad. Vidimo guste maslinate, polomlene trijemove Bondine »kuće¹⁾ i groblje od Tri Crkve. Evo nas na Boninovo.²⁾ Uhvatili smo se vrha Puta od Gruža. Put počiva na ravnici prije »nego li će da se sunovrati k Pilama. Veličanstveniju panoramu ne zamisli nikada pjesnička mašta. Topla, beskrajna »pučina protegla se do posljednje crte horizonta. Ne zna granice »nego ljubi daleko nevidlive obale Italije. Na skrajnom istoku »i na skrajnom zapadu rtovi Gospe od Milosrda i rtovi Danača »i Lokruma okružuju sliku veličanstveno, ali umjereno, koliko »je dosta da presijeku monotoniju pučine, a da joj ne otmu »opojnost beskrajne pjesme. Na zapadu pozdravljamo na strmoj »i krševitoj glavici, obrublenoj piñima i vriesom, narodno sve»tište, erkvicu Gospe od Milosrda. Bi sagrađena početkom »XVII. vijeka. Stoji u ņoj čudotvorna slika Gospe okružene »nebrojenim „ex voto“ našijeh pomoraca. U staro doba ne pro»lažaše nijedna dubrovačka lada ispod Gospina rta, a da ne »bi pozdravila iz topova poniznu erkvicu. U mnogim olujama »od Indijskoga do Atlanskoga Oceana naši joj pomorci zahva»liše na spaseņu i objesiše na povratku sliku broda sred uz»burkana mora. Tako po zidovima čitamo mnogu stranicu po »vijesti naše mornarice. Poviše Gospe na lijevoj glavici, pokri-

1) Ova je vila bila od najljepših i najveličanstvenijih zgrada u cijeloj okolini, a danas ostaju još same zidine i doñe arkade. Pripadala je isprva Vici Skočibuha, koji umrije 1558. god. Kad i ņegovi sinovi izumriješe, ova vila prođe u baštinstvo porodici Vukašin ili Facenda, te napokon dođe plemenitoj lozi Bundića. (Opaska pisca ovijeh biježaka).

2) *Boninovo* zove se mjesto gotovo na pō puta iz Gruža do Pila, jer je nekada to zemlište pripadalo porodici toga imena, iz koje, kako već spomenusmo, potječe Boninus de Boninis, jedan od najstarijih štampara. Ovo se mjesto inače zove i „*Bella Vista*“, jer se tu otvara sa tri strane veoma krasan vidik put morske pučine, put Gruža i put grada. (Opaska pisca ovijeh biježaka).

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

»venoj gustom koprenom bora, ima druga još. maña crkvice
»Sv. Vlaha od Gorice. Na tu stražanicu, koja gleda daleki
»horizontat i Cavtatske planine, stavi Medo Pucić najdivniju te-
»mu svoje „Cvijete«. ¹⁾

Dok smo mi ove retke pisali, živahno se radilo na že-
leznici, koja je dan danas dovršena, te je tako Gruž i po suhu
spojen s drugim krajevima izvan naše pokrajine, i to prije
nego ma koje ino mjesto Dalmacije. Tijem je sva prilika, da će
jednom opet oživjeti ovo krasno mjesto, koje to doista i zaslu-
žuje, ne bilo za drugo, a ono barem poradi uľudnosti i uglade-
nosti negovijeh stanovnika i porad blagoga podnebla; osobi-
tosti, koje su nadahnule tri naša brćna pera, da u jednu ruku
proslave divni položaj Gruža i Lapada, a u drugu da obogate
kuiževnost srpsku i hrvatsku s tri izvrsne pripovijetke, kao
što zbiļa i jesu po općem priznañu „Zlatka“ P. A. Kazalijeva,
„Tužna Jele“ Mata Vodopića i „Ksanta“ Iva kneza Vojnovića.

Sad, kad je željezna pruga već dograđena, pa kad se još,
ako Bog da, podigne prikladno kupalište i lećilište u Lapadu,
onda će, nadamo se, za ove naše pitome i ubave krajeve opet
svanuti era blagostaña i obilnosti, kako no bijaše početkom
XV., a svršetkom XVI. vijeka. U toj nadi završićemo s pje-
snikom:

Sunašće, ti nam boļe sini,
Da se slavni prosvijetle čini.

2.

¹⁾ Dr. Lujo knez Vojnović „Vod kroz Dubrovnik i okolna mjesta“, str. 41.

ПССС!...

— АНТОН ЧЕХОВ. —

Иван Егоровић Краснухин, један од малих сарадника листа, враћао се кући доцна ноћу намргођен, озбиљан, и пекако особито замишљен. Изгледао је као да ишчекује преметачину, или смишља самоубијство. Шетајући по својој соби, зауставља се, подиже косу у вис, говори тоном Лаерта који се спрема да освети своју сестру:

— Сломљен, душевно уморен, срце ти притисла туга, а ти ваља да сједиш и да пишеш! И то се зове живот! Зашто још нико није описао тај ужасни раздвој, који се збива у књижевнику кад је жалостан, а мора да забавља свјетину, или кад је весео, да по наредби сузе лије? Ја морам бити чпо, равнодушан, хладан, оштроуман, али представите себи да ме мори туга, или рецимо да сам болестан, умире ми дијете, рађа жена!

Тако говори он, тресући шаком и преврћући очима. Затим иде у спаваћу собу и буди жену.

— Надо, рече он, ја одох писати. Молим те, да ми нико не смета. Није могуће радити, кад дјеца плачу, кухарице хрчу... Гледај да буде готов чај и... бифтек... Ти знаш да без чаја не могу писати. Само ме чај кријепи у раду.

Вративши се у своју собу, он скида горњу хаљину, прелук и ципеле. Свлачи се полако, затим, са изразом увријеђене невиности на лицу, сједа за писаћи сто.

На столу нема ништа што би било обично, свакодневно, него све до најмање стварчице показује да је донесено и размјештено по нарочитим идејама и строгом програму. Мали кипови и слике знаменитих књижевника, рпа рукописа, једна свеска Бјелинског са заврнутим листом, затиочна кост мјесто пепеонице, једне новине савијене небрижљиво али тако да се види мјесто забиљежено модром писаљком за крупним записом са стране: »подло!« Такође десетак недавно зарезаних писаљака и држаља са новим перима, справљених за сваки случај, да не би какви спољашњи узроци ни за тренутак прекинули слободни, стваралачки полет....

Краснухин се завали у наслоњачу и, заклопивши очи, потоне у размишљању о теми. Чује како жена папучама клопоће, и туче угаљ за самовар. Она као да се није још потпуно пробудила, јер јој нож и поклопац често падају из рука. До мало чује се шум самовара и осјећа мирис печеног меса. -8

Жена све једнако туче угаљ и лупа око пећи заслоном, клијештима и вратима. На један пут, Краснухин се стресе, поплашено отвори очи и стане мирисати ваздух.

— Боже мој, угаљ! — повиче он, мрштећи лице као мученик. — Угаљ! Та несносна жена има намјеру да ме загуши! Та реците, за име божије, је ли могуће писати у таквим околностима? -7

Он отрчи у кухињу и трагично се развиче.

Кад му је, последије кратког времена, жена полако, на прстима, донијела чашу чаја, он је као и прије сједио у наслоњачи, са затвореним очима, задубен у своју тему. Био је непомичан, лако је играо са два прета по челу и претварао се да не чује да му је ту жена... На лицу му је, као и прије, израз увријеђене невиности. -8

Као дјевојчица којој су даровали скупоцјену лепезу, он, прије него што ће написати натпис, дуго кокетује са самим собом, превија се, пренемаже... Стиска чело, грчи се, купи под наслоњачу ноге као да га боле, или њежно жмури као мачак на дивану... Најпослије, колебајући се, пружи руку к мастионици и, с изразом као да потписује смртну осуду, напише натпис...

— Мама, дај ми воде! — чује он глас сина.

— Псс!... на то ће мати. — Отац пише! Псс.... -7

Отац пише брзо брзо, без поправљања, једва успије да преврне страницу. Кипови и слике знаменитих књижевника гледају како му перо лети и, регби, мисле: »Ала си се, брате, добро наоштрио!«

— Псс! — шкрипи перо. -6

— Псс! — веле књижевници кад задрхте заједно са столом од ударца кољеном. На један пут, Краснухин се протегне, испусти перо и стане прислушкивати... Чује једнако монотони шапат...

То се у сусједној соби слуга Тома Николајевић моли Богу.
— Чујте! — повиче Краснухин. — Можете ли се лакше
молити? Сметате ми писати!

— Опростите, понизно одврати Тома Николајевић.

— Песс!

Написавши пет страна, Краснухин се протегне и погледа
на часовник.

— Боже мој, већ три уре! повиче он. Људи спавају, а
ја... само ја морам радити!

Сломљен, уморан, сагнуте главе, он уђе у спаваћу собу,
буди жену и проговори slabим гласом:

— Надо, дај ми још чаја! Ослабио сам!

Затим пише све до четири уре, а радо би писао и до
шест, да није већ тема исцрпена. Кокетовање са самим со-
бом, пренемагање пред мртвим предметима далеко од инди-
скретна ока које би га посматрало, деспотизам и тиранство
над малим мравињаком који је судбина бацила у његову власт,
неопходни су извори његова опстанка. Како тај деспот овдје,
код куће, не личи на оног малог, затученог, мучаљивог, неспо-
собног човјечуљка кога смо се научили виђати у редакцијама!

— Како сам изнемогао, ко зна, хоћу ли и заспати... —
рече он лијежући. Наш рад, тај проклети, незахвални, тамни-
чарски рад, мори не толико тјело, колико душу... Треба да
узнем бремене... Ах, зна Бог, да ми није породице, баталио
бих тај рад... Писати по наредби! То је ужасно!

Он спава до подне или до уре, спава тврдим, здравим
сном....

Ах, па како би тек онда спавао, какве би снове видио,
како би био срећан, кад би постао чувен књижевник, уредник,
или бар издавач!

— Сву ноћ је писао! шапуће жена с престрашеним
лицем. Песс! Не смије нико ни говорити, ни ходати, ни лу-
пати. Његов сан је светиња; ко се о ту светињу огријеши,
скупо ће платити.

— Песс! — разлијеже се по цијелом стану. — Песс!

С руског превела

З. В.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

PROBLEM PROSTORA.

— K. TADIN. —

(3)

7.) Kantove forme ne mogu nam protumačiti nikakvo saznanje, i cijela transcendentalna estetika osniva se na vrlo slabim dokazima. Dodajmo da saznanje (intuicija), koje je veliki mislilac nastojao protumačiti, realno nikako ne postoji.

U svome sistemu Kant polazi od hipoteze da se sve naše predstave odnošajâ u prostoru i vremenu osnivaju na saznanju neograničenog prostora i neprekidnog vremena. On n. pr. kaže: „Prostor nije diskursivna predstava, ili, po običnom izrazu, opća predstava odnošajâ među stvarima; on je čisto saznanje. Mi ne možemo sebi predstaviti već samo jedan prostor. Prostor se predstavlja kao data beskrajna veličina“. Na čistom saznanju on osniva sve „empirične predstave prostora, tako da predstave nijesu drugo već omeđavanje ovog jedinog prostora koji nam se predstavlja kao beskrajna veličina“. Treba opaziti da veliki mislilac zlo upotrebljava ovdje realne činjenice na najgori način.

Nije istinito da se sve naše predstave vremena i prostora osnivaju na predstavi neograničenog prostora i neprekidnog vremena. Mi smo već kazali i ponovno kažemo: najprije mi poznajemo stvari koje postoje tako, kao da su u prostoru i vremenu. Zaista, za to nije potrebna prethodna predstava prostora i vremena; dosta je da smo mi sposobni shvatiti ono što nam se u stvarima pokazuje. Uzdižući se svojim saznanjem nad čulima, mi poznajemo odnošaje stvari u vremenu i prostoru kao načine njihovog egzistencije, mi stvaramo jednu ideju prostora i vremena, i poznajemo na ovaj način, razumije se pod uslovom ove ideje, stvari kao da se mogu nalaziti u prostoru i vremenu. Ali nam ova ideja ne pruža ni neprekidno vrijeme ni beskrajni prostor; ona nam daje jedino vrijeme i prostor u njihovoj neodređenosti.

Za tim, nije istinito da mi imamo čulno poimanje (intuiciju) neprekidnog vremena i beskrajnog prostora.

Kant uzimlje intelektualnu predstavu vremena i prostora za imaginativnu predstavu vremena i prostora. Ova posljednja jeste jedno saznanje (intuicija), ali nam ne može pred-

staviti beskrajni prostor; predstava sadržava beskrajni prostor (kao mogućnost beskrajne ekstensije), ali nije saznanje. Saznanje jednog beskrajnog prostora! Ko bi nam ga pokušao dati? Kako se može steći saznanje o čem ne možemo imati prave slike? S velikim trudom naš razum može shvatiti neograničenu mogućnost beskrajne ekstensije. Ovo je neizmjeran prostor. Ali je ovo jedna predstava duha, a ne čulno saznanje. Netom nastojimo steći njegovo saznanje putem imaginacije, opažamo da nam je posve nemoguće predstaviti vrijeme i prostor u njihovoj neodređenosti. Granice uzmiču bez prestanka, ali nikada ne iščezavaju;

Spusti, uzvišeni orle,
Tvoj smjeli, visoki let,
A ti mašto, koja nebesima prijetiš,
Baci kotvu i čuvaj se bijesna ponora.¹⁾

Napokon nije istinito da mi stječemo direktnu intuiciju vremena i prostora. Bez sumnje unutrašnja nam intuicija u tome pomaže, kada želimo na koji način predstaviti vrijeme i prostor. Ali objekat naše direktne intuicije, to su tjelesa koja mogu opstojati ovdje ili tamo; to su granice izbočenih ili izdubelih tjelesa; to su razne promjene koje slijede. Ali direktno saznanje vremena i prostora niko još nije mogao imati. Ideja vremena i prostora nije intuicija; ona se jedino odatle porađa, jer mi odnosimo jedne k drugima objekte složene, objekte prošle, sadašnje i buduće. Ovo pak nije djelo čulnog saznanja, već one razborite misli.

Nije nam dakle slobodno sa znanstvenog gledišta pristati uz Kantovu nauku o vremenu i prostoru; ali kako onda imamo shvatiti ove dvije predstave (raprezentacije)?

Vrijeme i prostor uvijek su se smatrali kao dvije spojene raprezentacije; između njih glavna je ta razlika, što se prostor odnosi na ekstensiju, a vrijeme na sukcesiju. Ima dakle među njima zajedničkih crta.

¹⁾ Abaisse, aigle sublime,
Ton vol audacieux;
Imagination, qui menace les cieux,
Jette l'ancre, et prends garde aux fureurs de l'abîme.

Da prostor i vrijeme nijesu naprosto subjektivne forme, to smo mi već dokazali proti Kantu. Ali također oni ne postoje onakovi kako ih mi zamišljamo u spolašnem svijetu; evo teze, koju, kad izložimo, moći ćemo stvoriti pravu ideju vremena i prostora. Ovdje mi treba da počnemo onim što označujemo terminima prostora i vremena. Kako smo već kazali, predstava prostora odnosi se neposredno na ekstensiju, predstava vremena na sukcesiju promjenâ. Postoji prostor u koliko, sa gledišta ekstensije, jedna ekstensivna stvar je moguća ili realna; postoji vrijeme, u koliko se sukcesivne promjene mogu zbiti. Prostor i vrijeme nijesu drugo dakle nego mogućnost ekstensije i sukcesije. Na ovaj se način tumači ideja kakovu je stvaraju svi ljudi. Kada ja velim: „evo prostora“, to znači: „jedna ekstensivna stvar ovdje postoji ili može postojati“. Tijelo ispunjava prostor (unutrašnji), u koliko je ekstensivno; ono je u prostoru (spolašnem), u koliko ima površinu više ili mañe ekstensivnu, i može biti zamijeñeno drugim ekstensivnim tijelom. U kratko, prostor neposredno ne može se mjeriti već samo ekstensijom; odatle slijedi, da on sadržava u svojoj bitnosti odnošaj na ekstensiju u koliko je sposoban shvatiti je. Tako je isto i o predstavi vremena.

Kant je isti priznao neku svezu među prostorom i ekstensijom, vremenom i sukcesijom, on je takode pretpostavljao. Isto tako kao što ne priznaje egzistenciju prostora već u subjektu, on proizvada putem subjekta ekstensiju koju pridružuje sensaciji.

Evo jednog dokaza da se predstava prostora osniva na ekstensiji. Ako je ekstensija spolašna, i predstava prostora mora imati izvan nas objektivni osnov. Ali niko ne može razborito poricati da našem duhu ekstensija nije spolašna i svojina spolašnih stvari. Ekstensija je tako spojena sa bitnošću same stvari, kao djelivost, kretanje itd., da s njom mi moramo prenositi same stvari u naše unutrašnje naočale. Predstava prostora ima dakle i objektivni osnov u spolašnem svijetu. Ovo je obvezna premisa sviju znanosti. „Ovo je, veli Hartmann, instinktivna ideja (danas prihvaćena od svih prirodnih znanosti), za svaki prosvjetljeni um o distinkciji između stvari i predstave (raprezentacije), da je spolašni svijet u sebi realan (t. j.

nezavisan od subjekta), svijet realnih stvari, koji postoji izvan nas sa objektivnom realnošću i bez naše pomoći, koji zaprema prostor sa svojim trima dimenzijama i razvija se redovito u vremenu po zakonu uzročnosti“.¹⁾

Mnogi su opazili, i s punijem pravom, da Kantova nauka o „stvari u sebi“ sadržava objektivnu egzistenciju vremena i prostora. I zbilja, Kant priznaje, pored svojih istih načela, egzistenciju spolašnih stvari. „Sumnati o egzistenciji stvari, veli on, (Proleg., § 13), nije mi nigda palo na pamet.“ U listu od 21 februara 1772. gospodinu Herzu, on veli: „Da su promjene nešto realno, ja ne poričem, kao što ne poričem ni realnost tjelesa, i ako ja samo pod tim razumijem da nešto realno odgovara fenomenima“. (Djela, XI, 30). Veliki kritičar misli da može spasti teoriju vremena i prostora, izjavljujući da nam je nemoguće sumnati o egzistenciji svijeta. Ali, mi pitamo, odakle Kant zna da ovaj svijet ne postoji u vremenu i prostoru? On mora tako postojati, jer djeluje na naša čula, potiče našu misao: a sve to on radi na jednome mjestu i u jednome vremenu. A mi ne ćemo dakle priznati objektivnu realnost vremena i prostora?!

Direktna i neposredna veza među vremenom i prostorom dokazuje nam takođe, da prostor, onako kako ga mi zamišljamo, ne postoji u spolašnem svijetu.

Šta bi bio, — ovo je upit kako ga po prilici postavlja Kant, i mi po njemu,²⁾ — šta bi bio realan prostor izvan nas? Ili neizmjereno ročište svih mogućih stvari, ili relacija među svim realnim stvarima: on bi bio ili stvar, ili atribut stvari. On pretpostavlja dakle dvije, ili bolje, tri mogućnosti. Spolašni prostor bio bi ili stvar, ili atribut, ili koja god relacija među stvarima; ali, od toga nema ništa. Kant zaključuje odatle, da prostor nije ništa realno izvan nas, ali da se on vas osniva na našoj subjektivnosti. Njemu su prostor i vrijeme prosta bića našeg uma, ili bolje reprezentacije naše mašte. Ovdje veliki mislilac griješi. Nepobitno je dokazano, da prostor i vrijeme, kao ročišta ekstensije i sukcesije, pripadaju spo-

¹⁾ *Echos. crit. du Réal. transcend.* p. 171.

²⁾ *De mundi visibilis forma et principii diss., sect. III., § 15.*

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

lašnem svijetu. Između raznih svojih supozicija, Kant je zaboravio na jednu četvrtu, koja je moguća i, kako ćemo vidjeti, realna. Između „pripadati potpuno spolašnem svijetu“, i „radati se potpuno na zemljištu subjektivnosti“, ima nešto srednje što je Kantu izbjeglo.

Zaustavimo se časom na Kantovoj teoriji odnosno prostora i vremena; t. j. da oni, kako ih mi zamišljamo, ne pripadaju potpuno spolašnem svijetu.

Medju filosofima, jedni, a to su materijalistični atomiste sviju epoha, tvrdili su da su prostor i vrijeme bića u sebi, na neki način recipijenti koji stvari sadržavaju. Kant je imao pravo odbaciti ove „dvije himere, vječne i beskrajne, koje postoje, a da ne postoji kakova realna stvar, i samo u tu svrhu da obuhvati sve što je realno.“ Da je Kenigsberški mislilac poznao stare skolastike, bio bi kod njih našao sasvim temelito pobijanje ove papirnate teorije.¹⁾

Drugo tumačenje odbačeno od Kanta, koje zamišlja prostor i vrijeme kao dva atributa stvari, mora se takođe odbaciti. Jer kada bismo, pomoću svoje misli, uništili sve stvari sa svim njihovim atributima, ostaje još vrijeme i prostor.

Treća teorija na prvi pogled izgleda bolja. Ona nam preporučuje vrijeme i prostor ne kao stvari u sebi, niti kao attribute stvari, već kao odnošaje sukcesije i jukstapozicije između stvari izvan nas. Ova neosnovana teorija bila je već poznata filosofima srednjega vijeka,¹⁾ koji je zabaciše; ali, osobito nakon Leibniza, ona je zadobila mnogo zemljišta kod učenog svijeta. „Prostor, veli Leibniz, jeste odnos i red između onoga što koegzistuje i onoga što je moguće, a Bog mu je uzrok.“²⁾ Ono što Kant ovoj teoriji zamjera, nije osnovano: on misli da se ona ne može primiti a da se ne poreče demonstrativna izvjesnost matematičnih istina, koje pretpostavljaju vrijeme i prostor. A zašto to? Jer ništa od onoga, što se čulnim iskustvom stječe, ne može imati vrijednost potrebitu i universalnu! Još i ova Kantova manija: htjeti silom proći cijelo naše saznanje kroz praznu cestu iskustva.³⁾

¹⁾ Cf. Suarez, *Disp.* 54, *sect.* 1.

²⁾ Suarez, *disp.* 52, *sect.* 1; *Sylv. Maurus*, *vol.* 11, *q.* 27.

³⁾ *Nov. ess. sur l'entend. hum.*, *liv.* 11, *chap.* 13.

³⁾ Aluzija na praznu cestu Vilima Tella od Schillera.

Zbog sasvim drugih razloga, stara tradicijonalna filosofija zabacila je Leibnizovu teoriju. Stvari, kako je već opazio bio Suarez, već zato što su u prostoru i vremenu, imaju takove odnošaje (relationes), ili bole, ovi su odnošaji posledice vremena i prostora, ali oni nijesu oni koji čine stvari prostorne i vremenite. Stvari moraju imati određenu egzistenciju odnosno vremena i prostora prije nego se može govoriti o jukstapoziciji i sukcesiji, udaleću i nazočnosti. Mogu se pameću uništiti ove relacije; vrijeme i prostor ostaju, oni su osnovi ovih relacija.

Moramo dakle smatrati kao dokazano, da vrijeme i prostor, onako kako ih mi zamišljamo, ne postoje potpuno i sasvim izvan nas. Prostor je mogućnost ekstensije; vrijeme je mogućnost sukcesije. Ova mogućnost zamisli postoji izvan subjekta. Ali šta je u istinu ona?

(Nastaviće se).

KULTURNA HRONIKA.

Biogradsko Pjevačko Društvo.

— NEMO. —

O kulturnom napretku našega naroda u raznim pokrajinama u kojima on živi, malo tko od nas tačan račun vodi. Bili bismo nepravedni i neiskreni kad bismo to svoje neznanje pripisivali isključivo našim neprilikama. Red je da priznamo da velik dio krivice nosimo mi sami, biva naše nehajstvo i nemar. Ono nas je dovelo do nekog života koji je više nalik na spavanje nego na život... I to, naravno, ne valja. S toga je uredništvo „Srda“ uzelo sebi, pored ostaloga, za zadaću i to, da upoznaje svoje čitatele sa najmarkantnijim pojavama i ustanovama kulturnog života srpskog naroda. Jedna od tih ustanova je i Biogradsko Pjevačko Društvo koje je, kao što je poznato, ove godine slavilo svoju pedesetogodišnjicu. Tom se prilikom koristimo da o njemu progovorimo, a na osnovu „Spomenice“ ovog društva koju je napisao prof. Špiro Kalik.

*
**

Prvi koji je pokrenuo misao da se osnuje Biogradsko Pjevačko Društvo bio je Milan Milovuk, profesor. Uz njegovu

lijepu zamisao pristadoše Kosta Cukić, Đorđe Stanišić, Emilijan Josimović, Dimitrije Nešić, Avgust Cerman, Antun Šuli, Josip Šlesinger i Karlo Keliš. Na zauzimanje svih ovih vrijednih ljudi društvo bi osnovano 2 januara 1853. god. Milovuk koji je bio vašan violinaista osnuje uz pjevačko društvo i školu za violin, iz koje je izašlo nekoliko vašanih violinista.

Po tadašnjim statutima (za godinu 1853-1857.), zadatak i smjer društva bila je samo međusobna zabava i učenje muzike. Na širenje muzičke umjetnosti u sve slojeve naroda nije se, naravno, tada još moglo pomišljati, kao što se nije moglo pomišljati ni na njegovanje srpske narodne muzike. S toga je, u početku svog života, društvo njegovalo samo stranu muziku, kao nemačku i francusku. Vrijedno je zabilježiti da je društvo iz prva pjevalo nemačke i francuske pjesme u originalnom tekstu, jer tih pjesama nije bilo u srpskome prijevodu. Tek dočnije, i to zaslugom Lube Nenadovića, Jovana Ilića, Emilijana Josimovića i drugih, te pjesme bjehu prevedene na srpski.

Ali godine 1856., dolaskom najzaslužnijeg srpskog kompozitora Kornelija Stankovića (kao i njegovog vjernog druga Steve Todorovića), nastade pravi preokret u radu i pravcu Biogradskog Pjevačkog Društva. Stanković odmah kao horovoda počne negovati u društvu narodnu muziku, koju on još kao đak u Budimu zavoli, te svojski nastojaše da društvo postane kao neka škola i rasadnik narodne muzike. Ali ta njegova lijepa zamisao naiđe na velik otpor među većinom tadašnjih članova društva. Stariji i konservativniji elemenat ne htjede čuti o neznačajnoj i siromašnoj srpskoj narodnoj muzici. Mladi pak elemenat pristade uz Stankovića, te malo po malo Stankovićeva zamisao održi pobjedu.

Poslije smrti Stankovića (god. 1865.), na njegovo mjesto horovode društvenog dode Davorin Jenko. I ako je Davorin Jenko bio vašan i zaslužan horovoda Biogradskog Pjevačkog Društva, ipak nije bio čovjek koji je umio da nastavi i razvije onaj narodni pravac kome je Kornelije udario temelj. Tome je razlog što je Kornelije bio po rodu Srbin, dok je Jenko po porijeklu Slovenac. Društvo ipak i dalje napredovaše. Ono počne raširivati rad svoj, ustanovi „Zabavne večeri“ isključivo za svoje članove, a poslije počne priređivati koncerte i za širu pu-

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
В
Л
И
О
Т
Е
К
А

bliku te tako utirati put srpskoj muzici u narodu. Kako bi bole odgovaralo svojoj cijeli, društvo povede akciju da oko sebe sakupi u jedno kolo sva srpska pjevačka društva u kraljevini i izvan kraljevine, te da na taj način organizovano i silno stane širiti u cijelome Srpstvu srpsku muziku i pjesmu. Na žalost, ova se lijepa zamisao, radi mnogih uzroka, ne ostvari.

Poslije Jenka, kao i vaľanog kompozitora Josipa Marinkovića koji bijaše horovoda od 1882—1887, zauzme to mjesto današnji horovoda i najbolji srpski kompozitor Steva Mokrańac koji, svojim zauzimańem i svojskim radom, podigne društvo do svjetskog glasa. Već smo spomenuli kako je društvo po Srbiji priredivalo koncerte za širu publiku, ali godine 1891. pokuša društvo da se prikaže i stranom svijetu, te da i strancima pokaže lepotu srpske narodne muzike. I u istinu prilikom Gundulićeve slave dođe u Dubrovnik, a daљih godina i u Skople, Solun, Sofiju, Carigrad, Petrograd, Budimpeštu i Berlin. Na dugo bismo pošli, kad bismo stali da opisujemo odlični prijem koji su svi ti gradovi društvu priredili; ali slobodno možemo kazati da je društvo postiglo svoju cijel, pronijelo srpsku muziku po svijetu i proslavilo srpsko ime. U Berlinu i Petrogradu društvenim koncertima prisustvovali su i sami carevi. Kritika ńemačka i ruska sasvim se laskavo izrazila o vaľanosti društva i o srpskoj narodnoj muzici, za koju je kazala da je vrlo originalna i bogata.

Inicijativom svog horovode Stevana Mokrańca, osnuje društvo, otrag tri godine, muzičku školu, koja s vremenom treba da postane srpsko konservatorije. U ńoj se uči osim violina, flauta, violončela, pjanoforta i horalnog pjevańa, još i solo-pjevańe, teorija pjevańa, kompozicija, istorija muzike sa osobitim pogledom na srpsku i slavensku muziku. Ova je škola sasvim privatna; ona bira svake godine svog upravitelja i učiteljske snage. a stoji pod nazorom ministarstva prosvjete. ńen upravitelj je sam Mokrańac.

*
*
*

Ovim člankom iznijeli smo blijedu sliku ove kulturne ustanove za ovih pedeset godina. Vidjeli smo kako je od jednog zabavnog društva koje na sebi ništa narodno nije imalo, malo po malo postalo pjevačko društvo svjetskog glasa i osnovalo i

školu koja će za kratko vrijeme postati i čisto narodno konservatorije.

Ali Biogradsko Pjevačko Društvo ima još jednu veliku zaslugu za narod, ono je muzičku umjetnost unijelo u narod, ono je u narodu otvorilo volju za muziku i pokazalo mu muzičko blago narodno i iznijelo mu ga na ogled. Otrag 50 godina, u Srbiji mogli su se prebrojiti ljudi koji su se bavili muzikom, a danas ima cijela jedna generacija delectanata pak i umjetnika, i razvijeniji muzički život. Danas se u Srpskom Kraljevskom Pozorištu daju operete strane i domaće. Uz „Mascotte“ čuete Marinkovićeve „Sudaje“; uz „Mikado“, Jenkovu „Vračaru“; uz „Kornevilska Zvona“, Jenkovu „Potjeru“; uz „Lijepu Helenu“, Biničkoga melodramsku muziku Ilićeva spjeva „Periklova Smrt“. Osim toga u Biogradu su česti sinfonijski koncerti Bethovena i drugih muzičkih velikana. Za sve ovo trebalo je prepraviti i vaspitati publiku, a mnogo je za to učinilo Biogradsko Pjevačko Društvo.

OCJENE I PRIKAZI.

Veliki Župan Časlav od Stevana Sremca, u Novom Sadu. Izdane Matice Srpske. 1903.

I ovo je jedna od pripovijedaka »iz knjiga starostavnih«, kojima simpatični Sremac zabavlja čitalačku publiku. Ovoga puta, govori nam o Časlavu i bojevima srpskijem s Bugarima u X. vijeku.

Časlav, sin Klonimira, unuk Strojimira, a praunuk Vratimira, junak je i vitez onoga vremena. On, posinak srpskog vladaoca Zaharije, pomaže mu u borbi sa velikijem Simeonom bugarskijem. Simeon pada s vojskom pod Carigrad, a Vizantinci u golemoj nevoji traže srpske pomoći; traže pomoć, a obećavaju uzdarja. Srbin vjeruje lukavom Vizantincu i pomoći mu pruža: kupi vojsku i čete junačke: jednu polovinu vodi Časlav, a drugu Zaharija; pa bugarska vojska posta žetva požeta od oštrog srpa srpske desnice.

Sremac daje narodu narodno. Predočuje nam lijepim i lakim pripovijedačem lukavstvo Vizantinaca (»vizantinizam«). Lav Ravduh, vizantijski poslanik na Zaharijinom dvoru, koji je

oharakterizovan dobro, lukavstvom je sasma oprezno došao do toga da zavadi Časlava sa Zaharijom i da poslednjemu nametne ženu drugaricu, lukavu Vizantinku Efrozinu. Ovo bi bilo uzdarje Vizantinaca za srpsku pomoć.

Evo i srpske nesloge! Nesloga, koja regbi da je Srbinu u amanet ostala još od Brankovića, uvukla se u dvor Zaharije i Časlava. Nestalo ljubavi i mira, a diže se mržnja i nemir, a sve ima moćnog podstrekača, Efrozinu. Časlav bježi u Bugarsku, a za njime i mnogi njegovi bani i župani, dok ga ne vidamo i na Simeunovom dvoru; a u zemli njegovoj, naprotiv, vidimo Efrozinu gdje se bani i pašuje i prepravla srpsku propast mažući starom, a inače blagom Zahariji. Bugarin vapi osvetu, podstiče Časlava, koji se ščiña, oklijeva, jer mu je žao udarati na svoje. Ali se i sada u Srbina nalazi sila osvete jača od domoljublja. »Ko se ne osveti, taj se ne posveti«, i misao osvete čupa iz Časlavove duše i mir i spokojstvo.

Simeunova vojska kreće na Zaharijine zemlje, koje opustošene vape osvetu na Časlava; Zaharija bježi preko Dubrovnika onamo u Italske krajeve, Efrozina je u samostanu, pak iz samostana opet na dvoru vizantijskom. Bugari se prijevarom osvećuju Srbinu, nad Srbinom vrše užasan pokol, među u okove i bane i župane, pa i Časlava. Zaharija ostavlja svijet i povlači se među samostanske zidine, a Časlav čami u bugarskim tamnicama.

U to Simeun navaluje na Srbe Zahumljane, odakle se vraća hametom potučen. Malo vrijeme prođe, a Simeun ode na drugi svijet, dok Bugarska pluta u plemenskim i građanskim ratovima. Proti našljedniku Simeunovu Petru diže se brat Jovan. Sred toga meteža Časlav, poslije 7 godina tamnovaña, ugleda božjeg dana i bježi put svojijeh opustošenijeh krajeva. Kroči po svojoj zemli i plače nad ruševinama i garištima, a u sebi samome vidi kriveca i vinovnika tome. Teško mu odista u sreću bješe!

Ovdje Sremac sasvim dobro opisuje zemlju i njeno stanje poslije užasnih ratova, ali nije baš duboko dopro u dušu Časlavovu, što je ovdje, po svoj prilici, trebalo uraditi.

Ali je Časlav opet Srbini. Diže čete, diže narod i kupi vojsku, pa listom osvaja grad za gradom. Isušila se na zemli

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А
·
Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

osvetna krv na Časlava; obezglavljeni narod kao da oživljuje, te opet hrli za Časlavom priznajući ga *velikijem županom*. Klaña mu se Zeta i Travunija, Neretva i Zahumlje, ostrva Mlet i Korčula, Brač i Hvar. Silan Srbin postade tada. Časlav širi mede svoje, i u Srijemu se bani, dok Ugrin ne navali na ű.

Časlav pogibe, ali kako, ne zna se. »I sijedi guslar, pjevajući Časlava, ne znadaše da li ga strijele ugarske zasuše u šatoru, ili pade s mačem u ruci, ili ga koűi ugarski razgaziše i razniješe na pločama svojim, ili ga Sava voda studena odnese u hladne dubine svoje!... Ovako Sremac svršava.

Pripovijetka je začinena vrlo zgodnijem uporedeűima, primjerima iz mitologije i iz biblije, pa još i narodnijem poslovicama.

Razne momente plastično nam prekaduje jakošću, zvonkošću, jali slabošću riječi; divno crta psihološku stranu našega naroda i űegovo cijeűeűe i poštovaűe običaja. Pod stoletnim hrastom narod na dogovoru, a Sremac meće u usta ovake riječi glavaru zbora: »Dogovor kuću drži, veli stara riječ naroda našega, pa za to vas i pozvali, da čujete poklisare, da prikupite pametne sile vaše i poslažete ih, i uvrstate više veda vaših, pod mudro čelo vaše, pa da im damo odgovora«. Na ovakav naćin, ovom kompozicijom riječi izraziti se za samo *poműnivo saslušaűe*, ne može no sam Sremac!

Prestajem sa želom da ova nova Sremćeva kniga uzima mjesto u svakoj srpskoj kući, i ako jednoga Sremca i ne treba preporučivati, jer samo ime *Sremac* dovoljna je preporuka!

Dubrovnik.

Dejan Marjanić.

Лопудска Сиротица. Спјевао Петар Прерадовић надолунио Стјенко Илијић.

Познато је да је велики Прерадовић оставио за собом неколико недовршених пјесама; међу ове спада и »Лопудска Сиротица«. Овај су еп, или боље да речемо фрагменат епа, многи прогласили најљепшом творевином Петра Прерадовића. Неки ће бити увјерени о том, а многима ће опет импоновати Прерадовићево име, јер пошто је од Прерадовића — мисле да већ по том мора бити дивно. Такав култ и

слијепо обожавање од мале је, што више, никакове користи. Прерадовић је у истину велик, управо један од највећих наших pjesника, али његова »Лопудска Сиротица« не заслужује толико тамјана колико јој се приноси. До сада се то није нико усудио отворено и срчано рећи, сјем »Гласника Матице Далматинске«. Зашто Прерадовићева »Лопудска Сиротица« није од велике вриједности? Јер се у њој једна посве проста и кратка фабула растеже на дуго и широко. Можда је и боље што је pjesник није довршио. Овако живемо у илузији да би он био створио ваљда нешто велико, што је иначе могло можда бити и досадно. (Ријеч *можда* има овдје важну улогу. Истичем за сваку евентуалност). Оволико нек је доста односно вриједности сâме pjesме, а то ипак ни најмање не ће нити може умањити pjesникову велику славу.

Је ли заслуживало, да се допуни Прерадовићева »Лопудска Сиротица«? Да се одговори на ово питање, о којему би се дало много и на дуго рго и contra расправљати, послужимо се једним поређењем. Поредимо »Лопудску Сиротицу« са недовршеном грађевином којег генијалног неимара. Недограђено дјело кроз стољећа и стољећа побуђује свачије удивљење, а уједно и жељу да би ко привео крају умјетничко дјело. Сад, ко може ту задаћу да изврши? Једино онај који је, ако не виши, бар не мањи умјетник. У потоњем случају, ствар ће бити или проста имитација без велике вриједности, или ће покварити дјело, као што су баш у Дубровнику прости талијански обртници оштетили најљепше ступове у »Двору«.

О Стјепку Илијићу се не може ни по што рећи да је Прерадовићев еп покварио. Напротив је вјешто имитовао Прерадовићеве компарације и стихове, али имитација остаје имитацијом, ма како вјешта била. Да је Илијић прама Прерадовићу био оно што је Мажуранић, који је мајсторски допунио »Османа«, био прама Гундулићу, ствар би била друкчија. А Илијића дијели велика разлика од Прерадовића, и то се види најбоље по цијелом пријашњем и каснијем Илијићевом раду. Илијић је издао доста pjesама и пртица. Док између пртица находимо коју добру, од pjesама му ниједна није ништа особито ни оригинално. А и форма им није добра.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Ako sad taj njegov rad porедимо са допуном »Лопудске Сиротице«, видимо у истину неки напредак, али релативан. Из тога закључујемо да је Илијића у »Лопудској Сиротици« случајно срећа послужила, али да он ипак није пјесник.

Арсен Венцелдес.

БИЉЕШКЕ.

Jedan prijatelj našega lista pokazao nam je i stavio na upotrebu pismo jednog starog Dubrovčanina, u kojem mu je pisao o našem listu i dužnostima mladega svijeta prema њему. Mi smo iz toga pisma izvadili cijele pasuse (pošto smo najprije izostavili u њима сва лићна i intimna мјеста), те их, sastavljene, a pod naslovom *Srpska dubrovačka omladina i „Srd“* donosimo u formi uvodnog članka u današnjem broju našega lista.

U ovom broju donosimo interesantni početak pripovijetke *Dieđi čovjek* od P. Vukića, koju nam je „Književni List“ na Cetiņu, prilikom svog prestantka, ustupio. Iz redakcije istog lista dobili smo i *Noć*, pjesmu S. Ilića, koju smo štampali u prošlom broju.

Radovi Rudera Josifa Boškovića. Gosp. Kosta Stojanović, profesor u Biogradu, dovršio je svoju opsežnu studiju koja je u nekoliko brojeva „Prosvjetnog Glasnika“ izlazila pod ovim naslovom. „Sa ovim radom, veli pisac na kraju svoje rasprave, koji se može smatrati kao dopuna „Atomistici“ (raniji piščev rad: „Atomistika Rudera Boškovića“), srpska će publika imati jednu cjelinu o Boškoviću, iz koje će moći uvidjeti značaj ovoga najvećeg Srbina XVIII stoljeća.“ Nadamo se da će gosp. Stojanović i zasebno oštampati svoju lijepu studiju.

U „Prosvjetnom Glasniku“ (sveska za julij o. g.) preveden je lijep članak gosp. Alfreda Jensena: *Nekoliko literarnih napomena „Ribaņu“ Petra Hektorovića*, koji je ranije bio štampan u „Arhivu“ Jagićevu.

„*Vienac*“ o „*Srpskom Književnom Glasniku*“. U svom posljednjem (17) broju, „*Vienac*“ donosi podužu бијешку o „S. K. Glasniku“ (broj 47—60), i veli o њему: „Ovo je jedan od uglednijih srpskih književnih revija, čedan u svojoj opremi a bogat sadržajem.“ Zatim prelazi redom priloge u listu, počevši od pripovijedaka pa do rasprava i eseja, i popraća pojedine raznim refleksijama. Za „*Zonu Zamfirovu*“, pripovijetku od Stevana Sremca, veli da je „uspjela“. Povodom prevedenih pripovijedaka nadovezuje ovu opasku: „Srbi uopće mnogo više od nas prevadaju i u posebnim knjigama i u časopisima i dnevnicima, pa bi se i mi mogli u њих ugledati.“ Povodom eseja i članaka veli: „i sama materija poučnih članaka obilna je“, i prelazeći redom sve važnije članke, zaustavlja se više na novoj i originalnoj studiji Andre Stefanovića „*Stara srpska crkvena arhitektura i њен značaj*.“ Uvrije-

den jednom refleksijom piščevom o Hrvatima koja je u uvodu ove studije, „Vienac“ se strogo i ako ne s pravom izražava o ovom uvodu, ali samoj studiji priznaje da je pisana „s poznavanjem materijala“ i da je „vrlo zanimiva“ s čega je i preporučuje svojim čitaocima. Tačna je primjedba da su se ovoj studiji „mogle dodati i slike“ da bi stvar bila razumljivija i jasnija. Članak pok. Lubomira Nedića „Kako da se pomogne našoj nejakoj književnosti“ izvjestilac nije dobro shvatio: to je parodija literarnih članaka u duhu jednog novosadskog kritičara, a izvjestilac ju je uzeo suviše ozbiljno. Od pjesnika koji rade na „S. K. Glasniku“ izvjestilac najviše cijeni Jovana Dučića o kojem kaže ovo: „On je posve moderan pjesnik; u toga muzinog sina imade rase i kulture i modernog pogleda u svijet; osobito su mu omiljeli *stimmung*-i.“ Izvjestilac završava svoju biješku govorom o „Biješcima“, za koje kaže da „sadrže vrlo različno i bogato gradivo književnosti.“

Nama je milo kad vidimo da se i u Hrvata prate i razumiju važniji momenti srpske književnosti, kao što je ovdje slučaj.

* *

Jovan Dučić u francuskom prijevodu. „Srpski Književni Glasnik“ u broju od 16. avgusta javlja o knjiži Antona Grangera „Ballades et poèmes“ koja je izišla u Ženevi u izdanju Stapelmohra, i u kojoj su prevedene mnoge pjesme velikih svjetskih pjesnika kao Schiller-a, Goethe-a, Heine-a, Longfellow-a, Carducci-a, Nadson-a i drugih, pa se između njih nalaze i dvije pjesme našeg mostarskog pjesnika Jovana Dučića. To su „Padaće Lišća“ i „Ponoć.“ Isti list donosi i francuski prijevod tih pjesama. Obje su pjesme simbolistične, a vrlo lijepe, elegantne; prijevod je takođe vrlo lijep.

* *

Gustave Larroumet, član Instituta u Parizu i jedan od najznačajnijih literarnih historika francuskih, preminuo je posljednjih dana prošlog mjeseca. Rođen 1852. u Gourdonu, on je, poslije jednoga maloga prekida za vrijeme francusko-pruskog rata od 1870. kad je svojevorno stupio u vojnu službu, cijeli svoj vijek posvetio radu i učeću. Godine 1884. položio je doktorat iz književnosti, i izradio kao tezu svoje odlično djelo o Marivaux-u („Marivaux, sa vie et ses oeuvres“), dramskom pjesniku francuskom iz XVIII vijeka, kojim je prvi obratio jaču pažnju na ovog pjesnika i podigao mu reputaciju na mjeru u kojoj ju je ovaj zasluživao. Sjem toga, pisao je takođe odlično djelo o Molière-u („Molière, l'auteur et le milieu“) opisivši mu život i sredinu po kritički sredenim dokumentima; žaliti je samo što nije dospio da napiše i drugu svesku toga djela, u kojoj bi dao i punu ocjenu radova velikog francuskog dramatičara. Poslije smrti poznatog pariskog pozorišnog kritičara Francisque-a Sarcey-a, uredništvo pariskog „Temps-a“ povjerilo je pisanje pozorišne hronike Larroumet-u, i on je toj dužnosti vrlo dobro nekoliko godina odgovarao. Još je Larroumet pisao i o umjetnosti u Francuskoj („L'art et l'état en France“), baveći se nome naročito kao četvorogodišnji direktor sekcije za umjetnost u francuskom ministarstvu prosvjete.

